

A systematic review of ethics in students' collaborative learning and identifying what ethics is in collaborative learning from the perspective of University of Tehrans' students

Mohammad Reza. Keramati^{1*}, Khatoon. AliPour², Seyyed Fateme. Zare' Sheykhkolai²

¹ Professor of Curriculum Development, Department of Methods and Educational Programs and Curriculum, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

² Ph.D. Candidate in Curriculum Development, Department of Educational Methods and Curriculum, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: M.keramati@ut.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Keramati, M. R., AliPour, K., & Zare' Sheykhkolai, S. F. (2026). A systematic review of ethics in students' collaborative learning and identifying what ethics is in collaborative learning from the perspective of University of Tehrans' students. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 32(2), 143-164.

© 2026 the authors. Published by Institute for Research and Planning in Higher Education (IRPHE), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

ABSTRACT

Simply emphasizing collaborative learning does not guarantee its realization in higher education. Therefore, ethics in students' collaborative learning – as a mediating link for realizing collaborative learning in higher education – becomes important because collaborative learning is based on ethical principles that also ensure the effectiveness of collaborative learning. We conducted a review of the research literature in two separate stages to more accurately identify the research gap. Therefore, the research was conducted with a mixed-methods approach and with an applied purpose. Corresponding to the two questions, in the first objective, we sought a general understanding of ethics in students' collaborative learning, and therefore, we identified components related to ethics in students' collaborative learning in documents. In the second objective, we sought to identify the nature of ethics in collaborative learning from the perspective of graduate students at the University of Tehran to know what definition students participating in the research have of ethics in collaborative learning. Therefore, we raised two specific questions, using a systematic review method for the first question and a focus group research method for the second question. The systematic review was conducted using Wright et al.'s seven-stage method. From screening 4017 articles, 29 articles were selected, the analysis of which was classified with open and exploratory coding (over 1000 initial codes) into 4 main themes and 15 sub-themes. In the focus group, we interviewed 12 master's and doctoral students from the Faculty of Psychology and Educational Sciences at the University of Tehran. The answer to the second question was classified into 47 sub-themes and 15 main themes. In the review section, we had a more comprehensive look at the definition of ethics in collaborative learning, which included the definition, theoretical foundations, communication, challenges, and solutions of ethics in collaborative learning. In the focus group finding, we examined ethics in collaborative learning from the perspective of educational science students (because it had received less attention in the reviewed articles). The finding of the second question showed that students emphasized the sharing of knowledge and the absence of scientific stinginess.

Keywords: Learning strategies, Educational Policies, Ethical responsibility, Learning and social commitment.

فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی

دوره ۳۲، شماره ۲، صفحه ۱۶۴-۱۴۳

شاپای الکترونیکی: ۲۲۰۱-۲۷۱۷

مرور نظام‌مند اخلاق و شناسایی چیستی آن در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران

محمد رضا کرامتی^{۱*}، خاتون علی پور^۲، سیده فاطمه زارع شیخکلانی^۲۱. استاد برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: M.keramati@ut.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

کرامتی، محمد رضا، علی پور، خاتون، و زارع شیخکلانی، سیده فاطمه. (۱۴۰۵). مرور نظام‌مند اخلاق و شناسایی چیستی آن در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۳۲(۲)، ۱۶۴-۱۴۳.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

صرف تأکید بر یادگیری مشارکتی موجب تحقق آن در آموزش عالی نمی‌شود. از این رو، اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان - به عنوان حلقه میانی تحقق یادگیری مشارکتی در آموزش عالی - اهمیت پیدا می‌کند؛ چرا که یادگیری مشارکتی مبتنی بر اصول اخلاقی‌ای است که اثربخشی یادگیری مشارکتی را تضمین می‌کنند. در این پژوهش بررسی پیشینه پژوهشی در دو مرحله جداگانه انجام شد تا خلأ پژوهشی دقیق‌تر دیده شود. پژوهش با رویکرد چندروشی و با هدف کاربردی انجام شد. متناظر با دو سؤال، هدف اول فهم کلی از اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان بود و مؤلفه‌های مربوط به اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان در اسناد شناسایی شد. هدف دوم شناسایی چیستی اخلاق در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران بود و اینکه دانشجویان مشارکت‌کننده در پژوهش چه تعریفی از اخلاق در یادگیری مشارکتی دارند. از این رو، دو سؤال جزئی مطرح شد. برای سؤال اول از روش مرور نظام‌مند و برای سؤال دوم از روش گروه کانونی بهره گرفته شد. مرور نظام‌مند با شیوه هفت مرحله‌ای رایت و همکاران انجام شد. از غربال ۴۰۱۷ مقاله، ۲۹ مقاله انتخاب و تحلیل آنها با کدگذاری باز و اکتشافی (بالغ بر ۱۰۰۰ کد اولیه)، در ۴ مضمون اصلی و ۱۵ مضمون فرعی طبقه‌بندی شد. در گروه کانونی با ۱۲ دانشجوی کارشناسی ارشد و دکتری دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران مصاحبه شد. پاسخ سؤال دوم در ۴۷ مضمون فرعی و ۱۵ مضمون اصلی طبقه‌بندی شد. در بخش مروری، نگاه جامع‌تری به تعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی شد که شامل تعریف، مبانی نظری، ارتباط، چالش‌ها و راهکارهای اخلاق در یادگیری مشارکتی می‌شد. در یافته گروه کانونی، اخلاق در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان علوم تربیتی بررسی شد. یافته سؤال دوم نشان داد که دانشجویان بر اشتراک دانش و نداشتن بخل علمی تأکید کرده‌اند.

کلیدواژگان: استراتژی یادگیری، سیاست‌های آموزشی، مسئولیت‌پذیری اخلاقی، یادگیری و تعهد اجتماعی.

مقدمه

یادگیری مشارکتی^۱ رویکرد آموزشی‌ای است که در آن گروه‌هایی از یادگیرندگان در سطوح مختلف عملکردی برای حل مشکلات، تکمیل وظایف و ایجاد محصولات یا برای رسیدن به یک هدف مشترک با تأکید بر وابستگی متقابل مثبت، مسئولیت‌پذیری فردی و گروهی، مهارت‌های بین فردی، تعامل تشویقی رودررو و پردازش گروهی همکاری می‌کنند. در یادگیری مشارکتی بر تعامل و همکاری میان یادگیرندگان برای دستیابی به اهداف یادگیری مشترک تأکید می‌شود (Erbil, 2020; Laal & Ghodsi, 2012; Niu et al., 2025; Vijayalakshmi & Kanchana, 2020). همچنین فرایند ایجاد و اشتراک دانش از طریق تعامل تیم‌ها و گروه‌های کوچک برای توسعه همکاری متقابل و افزایش تعامل با پشتیبانی نرم‌افزاری است (Aslami & Ojaghi, 2022; Chen et al., 2018; Genlott & Grönlund, 2016; Niu et al., 2025; Tshuma & Wang et al., 2023; Chasokela, 2025; Wang et al., 2023) و هدف آن هم ایجاد محیط یادگیری فعال و جذاب و ترویج تفکر انتقادی است (Ren, 2023; Sutherland et al., 2023).

امروزه، یادگیری مشارکتی به‌عنوان پداگوژی‌ای که یادگیرندگان را به یادگیری فعال و اجتماعی سوق می‌دهد، بیشتر از قبل در نظام آموزش عالی استفاده شده است (Nurdiana et al., 2023; Qureshi et al., 2023) و بدین طریق کیفیت فرایندهای آموزشی و یادگیری آموزش عالی تضمین (Holmes, 2012; Lipponen, 2023; Yang, 2023) و موجب می‌شود که آموزش عالی از هر ابزاری برای بسترسازی آموزش به‌منظور کاربست پداگوژی یادگیری مشارکتی استفاده کند (Nurdiana et al., 2023; Peramunugamage et al., 2023; Živojinović et al., 2023). این امر بیانگر اولویت یادگیری مشارکتی در نظام آموزش عالی است. یادگیری مشارکتی برای نظام آموزش عالی فواید زیادی دارد (Luchini et al., 2023; Rick et al., 2023) که شامل ایجاد مسئولیت مشترک، تعامل فعال، یادگیری با همتایان، تقویت مهارت‌های ارتباطی، پرورش تفکر انتقادی و بازتاب و فراشناخت است (Pischetola et al., 2023) و موجب می‌شود یادگیرندگان انعطاف‌پذیر، منتقد و نوآور باشند (Ignacio et al., 2022). ایجاد احساس تعلق و تعهد به نظام آموزشی و کاهش نرخ ترک تحصیل (Stockleben et al., 2017)، رشد اجتماعی (Laal & Ghodsi, 2012; Abirami & Kiruthiga, 2018; Gillies, 2023; Porkodi et al., 2023)، رشد عاطفی (Abirami & Kiruthiga, 2018; Juneja, 2021; LoPresto, 2020; Rajiah, 2018)، بهبود عملکرد تحصیلی، رشد تفکر انتقادی و حل مسئله (LoPresto, 2020; Rajiah, 2018)، کمک به سنجش و ارزشیابی راستین و بهتر (Puntambekar, 2013; Zhou & Tsai, 2023) از دیگر فواید کاربست این روش در آموزش عالی است. یادگیری مشارکتی با وابستگی متقابل مثبت بین اعضا، مهارت بین فردی، پاسخگویی فردی و گروهی، تعامل چهره به چهره و فعالیت‌های گروهی^۲ معنا پیدا می‌کند (Keramati & Gillies, 2022) و در بطن خود ما را به اهمیت اخلاق در یادگیری مشارکتی دلالت می‌دهد؛ چون اگر هر عضوی موفقیت دیگر اعضا را جزئی از موفقیت خودش نداند و پاسخگو نباشد و نتواند ارتباط مؤثری برای حل تعارض برقرار کند، یادگیری مشارکتی محقق نخواهد شد. این امر بیانگر ضرورت اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان است و اگر محقق شود، شاهد ترویج احترام، همدلی و تعامل اخلاقی بین اعضای گروه و ایجاد محیط یادگیری حمایتی خواهیم بود. از این‌رو، یادگیری مشارکتی اخلاقی دانشجویان اثربخشی و دوام یادگیری مشارکتی را تضمین می‌کند (Laal & Ghodsi, 2012; Murray, 2017) و پیامدهای مؤثر و مثبت آن مثل ارتقای مهارت‌های تفکر انتقادی، توانایی حل مسئله، تقویت مهارت ارتباطی، تیم‌سازی و درک بهتر دیدگاه‌های مختلف (Alwahaishi, 2020; Kanchana & Cherukuri, 2024; Shorten et al., 2023; Tang & Lee, 2020) اهمیت و ضرورت این موضوع را تأکید می‌کند. منظور از اخلاق در یادگیری مشارکتی اصول و ارزش‌هایی است که افراد در تعاملات و فرایندهای تصمیم‌گیری

¹ Collaboration learning (CL)

² Group Processing

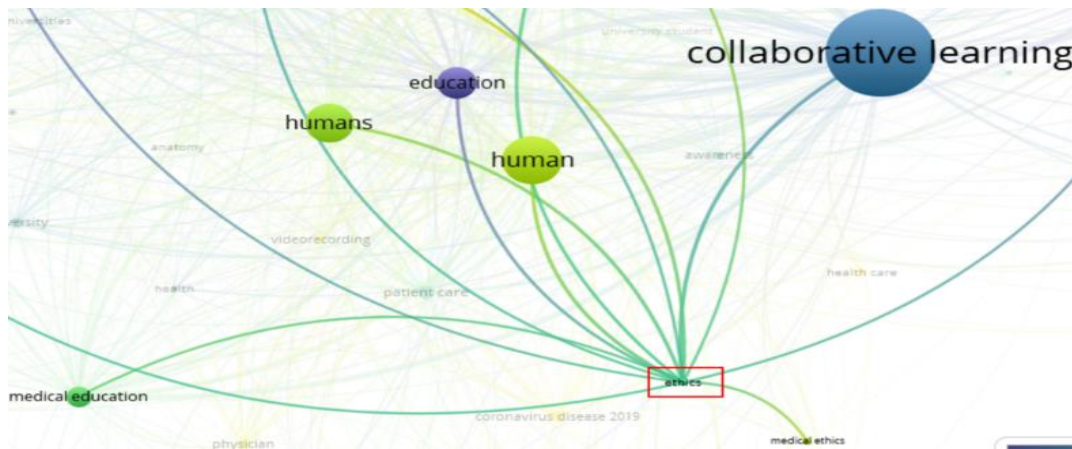

در محیط آموزشی مشارکتی به آنها پایبندند. اخلاق در یادگیری مشارکتی در عرصه حمایت اعضا از یکدیگر در جریان سفر یادگیری، صداقت اخلاقی و مدنی، ارزش‌های ارتباطی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، حساسیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و ارتباطات متقابل جمعی مبتنی بر یادگیری حمایتی پدید می‌آید (Anyansi-Archibong, 2016; Biem & Morrison, 2023; Cannistraci et al., 2018; Chouinard & Virgili, 2013; Zabar et al., 2016; Cousins, 2021; Cimino et al., 2022; Tammeleht et al., 2022). در واقع، با چنین تعریفی، پارادایم ما در خصوص اخلاق از فلسفه‌های ماتریالیستی یا نسبی‌گرایی اخلاقی به دور است و بر اخلاق کاربردی در آموزش، اخلاق وظیفه‌گرایانه و اخلاق فضیلت‌گرایی و همچنین اخلاق برای عدالت آموزشی اشاره می‌کنیم؛ به عبارت دیگر، وقتی از ادای وظایف توسط هر یک از اعضا صحبت می‌کنیم، بر اخلاق وظیفه‌گرا تأکید داریم. همچنین زمانی که از انصاف و همدلی در میان اعضای گروه سخنی به میان می‌آید، بر فضیلت‌گرا بودن اخلاق اشاره می‌شود که همگی به نوعی به کاربرد اخلاق در عرصه آموزش برای تحقق عدالت آموزشی دلالت دارند. پیشینه پژوهشی در دو مرحله بررسی شد: ۱. قبل از تعیین دقیق موضوع و با یک نگاه کل‌گرا، «یادگیری مشارکتی» در مقالات انگلیسی ده سال اخیر پایگاه علمی اسکوپوس جستجو و با نرم‌افزار VOS viewer خلاصه پژوهشی مربوط به این موضوع مشاهده شد (شکل ۱). بررسی اولیه پیشینه نشان داد که کمتر به موضوع اخلاق در یادگیری مشارکتی پرداخته شده است و از این رو، اخلاق در یادگیری مشارکتی بررسی شد. ۲. پیشینه‌های جزئی‌تر مربوط به این موضوع جستجو شد. بررسی پیشینه پژوهش در مرحله دوم نشان داد که سیمونت و همکاران (Simonette et al., 2023) ادعان کردند که کار مشترک مستلزم تعهد به اصول اخلاقی و ترویج آنهاست و بر اهمیت نقش معلمان در تحریک و توسعه اخلاق در محیط‌های آموزشی مشارکتی تأکید کردند. کرامتی و همکاران (Keramati et al., 2024) دریافتند که یادگیری مشارکتی می‌تواند به ایجاد یک محیط یادگیری تعاملی و ایمن کمک کند. برخی از پژوهشگران (Mkumbwa et al., 2025; Tammeleht et al., 2022) درباره یادگیری مشارکتی با پشتیبانی رایانه و پژوهش از طریق نظام‌های اطلاعاتی بررسی کردند. از منظر آنان حذف کاغذبازی و اتکای کمتر دانشجویان به تسهیل‌گران از مزایا و رعایت نکردن اخلاق، از محدودیت‌هاست. تاملت (Tammeleht et al., 2022) نشان داد که دانشجویان حساسیت و درک اخلاقی خود را از طریق بحث‌های گروهی و تحلیل‌های موردی افزایش می‌دهند. کرسنوف (Krasnof, 2016) دریافت که ادغام اخلاق در یادگیری مشارکتی، مربیان را ملزم می‌کند که همزمان با ایجاد پویایی در کلاس درس، به پیشینه‌های فرهنگی دانش‌آموزان احترام بگذارند و بحث‌های انتقادی درباره شیوه‌های اخلاقی را تقویت کنند. فلیسچمن و همکاران (Fleischmann et al., 2011) دریافتند که استفاده از شبیه‌سازی‌ها نه تنها در آموزش استانداردهای اخلاقی، بلکه در افزایش درک دانشجویان از معضلات اخلاقی مؤثر است. الستی و همکاران (Alasti et al., 2023) به نقش آموزش‌های دوران تحصیل در شناخت هنجارهای اخلاقی و مهارت‌یابی استدلال و ایجاد انگیزه برای انجام دادن عمل اخلاقی تأکید کردند و ادعان داشتند که همراه بودن شفافیت و انتقادپذیری، به رسمیت شناختن آزادی و تفاوت‌های فردی افراد در یک اجتماع کوچک علمی، یادگیری مشارکتی اخلاقی را تسهیل خواهند کرد. محمدی و همکاران (Mohammadi et al., 2023) ادعان کردند که اخلاق حرفه‌ای استاد با نیت وفاداری دانشجو، وفاداری شناختی، احساسی، ارادی و عملی وی ارتباط دارد. در واقع، هرچقدر استاد اخلاق حرفه‌ای را در تدریس رعایت کند، وفاداری اخلاقی دانشجو هم مثبت خواهد بود.

شکل ۱

مرحله اول بررسی پیشینه پژوهشی

پژوهش حاضر متشکل از دو هدف جزئی است. در هدف اول فهم کلی از اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان دنبال و مؤلفه‌های مربوط به اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان در اسناد شناسایی شد. در هدف دوم شناسایی چابستی اخلاق در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران مد نظر بود تا در رویکرد مبتنی بر فرهنگ^۱ بدانیم که دانشجویان مشارکت‌کننده در پژوهش از اخلاق در یادگیری مشارکتی چه تعریفی دارند. از این‌رو، دو سؤال جزئی مطرح شد: ۱- مقالات پیشین، اخلاق در یادگیری مشارکتی را در میان دانشجویان چگونه توضیح می‌دهند؟ ۲- از نظر دانشجویان مشارکت‌کننده در پژوهش، اخلاق در یادگیری مشارکتی چیست؟

روش پژوهش

رویکرد پژوهش چندروشی کیفی و از نظر هدف کاربردی است. سؤال اول با رویکرد کیفی و روش مرور نظام‌مند (مدل Wright et al) و سؤال دوم با رویکرد کیفی و روش گروه کانونی پاسخ داده شد. در روش مرور نظام‌مند (فارغ از هرگونه پس‌زمینه^۲) در پی فهم کلی از اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان و مؤلفه‌های مربوط به آن بودیم. از این‌رو، در مرور نظام‌مند اسناد بررسی شد. در روش گروه کانونی، در پی شناسایی چابستی اخلاق در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان مشارکت‌کننده در پژوهش بودیم تا دایره مفهومی اخلاق در یادگیری مشارکتی از منظر دانشجویان بررسی شود. در واقع، از طرح کیفی اکتشافی بهره برده شد و علت استفاده از روش گروه کانونی در بخش دوم این بود که به‌وسیله آن می‌شد نظر افراد را درباره یک پدیده مشترک مطالعه کرد.

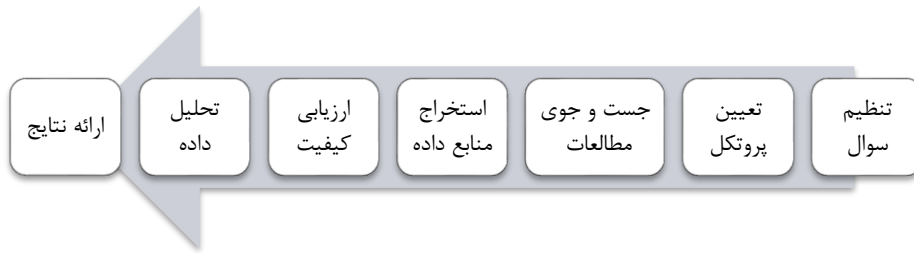
روش پژوهش سؤال اول (شکل ۲):

^۱ Culture base

^۲ Context

شکل ۲

گام‌های مرور نظام‌مند بر اساس مدل راییت و همکاریانش

۱. تنظیم سوال: در ابتدایی‌ترین گام پرسش‌های تحقیق مشخص می‌شوند (جدول ۱).

جدول ۱

تنظیم سؤالات پژوهش

چه چیزی؟	سؤال	۱- مقالات پیشین، اخلاق در یادگیری مشارکتی را در میان دانشجویان چگونه توضیح می‌دهند؟
چه کسی؟	میدان مطالعه	مقاله‌های پایگاه‌های معتبر علمی Scopus و si d
چه نتایجی؟	یافته‌ها	مقاله‌هایی که در پایان یافته‌های مشابه با موضوع دارند، بررسی می‌شوند.
چه مدت زمانی	محدودیت زمانی	مقالات انگلیسی ۲۰۱۵-۲۰۲۵ -مقالات فارسی ۱۴۰۴-۱۳۹۹
چگونه	روش گردآوری	بر اساس ملاک‌های تعیین شده

۲. تعیین پروتکل: ملاک‌های غربالگری منابع تعیین می‌شوند (جدول ۲).

جدول ۲

ملاک‌های ورود و خروج منابع

ملاک ورود	ملاک خروج
مقالات علمی و کنفرانسی به زبان انگلیسی در اسکوپوس که دارای اطلاعات کافی در خصوص هدف پژوهش باشند/ دسترسی کامل به متن آنها وجود داشته باشد/ در بازه زمانی ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۵ آموزش عالی را بررسی کرده باشند/مقالات علمی پژوهشی به زبان فارسی در si d که دسترسی کامل به متن آنها وجود داشت / در بازه زمانی ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۴	کتاب و خلاصه کتاب / نامرتبط با هدف پژوهش / بدون دسترسی کامل / چکیده منفصل از مقاله / متن‌هایی در روزنامه‌ها / غیر انگلیسی بودن برای مقالات خارجی / خارج بازه زمانی مد نظر/ آموزش ابتدایی و متوسطه /

۳. جست‌وجوی مطالعات: کلیدواژه‌ها در پایگاه معتبر علمی Scopus و Sid جست‌وجو شدند (جدول ۳).

جدول ۳

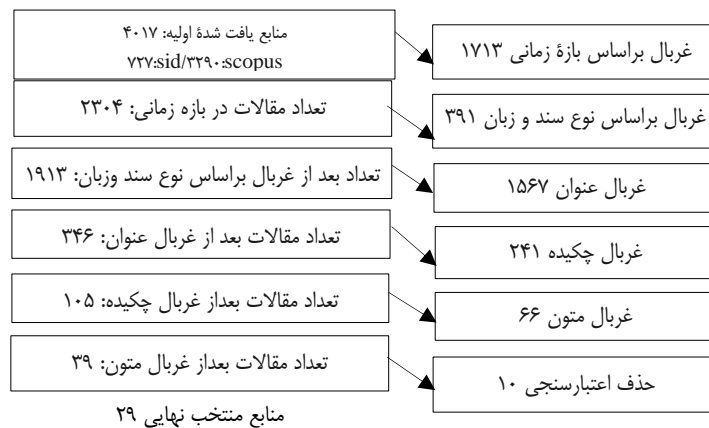
جست‌وجوی مطالعات

<p>راهردهای جست‌وجوی کلیدواژه‌ها در پایگاه معتبر علمی اسکوپوس و sid ("et hi cs" OR "moral " OR "pri nci pl es" OR "val ues") AND ("coll aborati ve" OR "group" OR "t ean") AND ("l earni ng" OR "educati on" OR "i nstructi on" OR "trai ni ng" OR "st udy") AND ("uni versi ty" OR "hi gher educati on" OR "col lege" OR "academi c") AND ("st ude nts" OR "l earners" OR "parti ci pant s" OR "l earner" OR "pupi ls") "اخلاق در یادگیری مشارکتی" یا "اخلاق در دانشجویان" یا "ادراک دانشجویان از اخلاق" یا "یادگیری مشارکتی اخلاقی"</p>

۴. استخراج منابع داده: در این گام منابع جست‌وجو و غربال شدند. منابع جست‌وجو شده اولیه ۴۰۱۷ مقاله بود که پس از بررسی و خروج منابع بدون ملاک‌های مدنظر، ۲۹ منبع برای بررسی در نظر گرفته شد (شکل ۳).

شکل ۳

فرایند استخراج منابع

۵. ارزیابی کیفیت: ملاک‌های مختلف برای ارزیابی مثل کیفیت بالا، متوسط و پایین در نظر گرفته شد.

۶. تحلیل داده: مقالات منتخب نهایی (جدول ۴) با کدگذاری باز و اکتشافی تحلیل شدند.

جدول ۴

مشخصات مقالات منتخب

منبع	یافته کلی	کد منبع
Lunshof & Rijssenbeek, 2024	ارتقای یکپارچگی اخلاقی با نوآوری در همکاری دانشمندان در پژوهش‌های علمی	۱
(Keramati et al., 2024)	ارتباط یادگیری مشارکتی و تقویت محیط یادگیری تعاملی، ارتقای مسئولیت‌پذیری فردی و بهبود عملکرد تحصیلی دانشجویان	۲
(Rivera & Su, 2024)	ترکیب آموزش اخلاق و کنشگری (act i vi sm) در دوره‌های کارشناسی ارشد	۳
(Chouinard & Cousins, 2021)	تعیین چارچوب ویژه اخلاقی برای ارزیابی مشارکتی	۴
(Tran & Fiesler, 2024)	نقش اخلاق رایانشی در واقع‌گرایی پروژه‌های گروهی	۵

۶	یادگیری تجربی، شاخصی کلیدی در ارتقای کیفیت آموزش اخلاق	(Avci, 2017)
۷	اخلاق و صداقت علمی در بستر آموزش و پژوهش مقطع دکتری اقتصاد	(Dinu et al., 2022)
۸	بررسی باورها، نگرش‌ها و تجربه‌های استادان دانشگاه در طراحی فعالیت گروهی	(De Hei et al., 2015)
۹	ادراک مشترک دانشجویان و مربیان از ارزش‌های اخلاقی، زیربنای آموزش پرستاری اخلاق محور	(Boozaripour et al., 2018)
۱۰	مرز میان یادگیری مشارکتی و اخلاق آموزشی برای چارچوب‌بندی اخلاق در ارزیابی گروهی	(Boud & Bearman, 2024)
۱۱	هیجانات پیشرفت در حل مسئله مشارکتی رایانه‌ای	(Camacho-Morles et al., 2019)
۱۲	اخلاق و تفکر انتقادی ارتباط دارند.	(Yeom et al., 2017)
۱۳	اثر اخلاق حرفه‌ای در عدالت زیست‌محیطی	(LaChance et al., 2021)
۱۴	تلفیق اخلاق در برنامه درسی	(Sprague & Diaz-Sprague, 2019)
۱۵	تغییر تعریف اخلاق بعد از کرونا	(Azimpour et al., 2024)
۱۶	استفاده از روش‌های نوین در آموزش اخلاق	(Streiner et al., 2021)
۱۷	تعریف دانشجویان از اخلاق و مسئولیت اجتماعی	(Howland et al., 2022)
۱۸	تأثیر فرهنگ اخلاقی متمایز بر محیط	(Mickel et al., 2023)
۱۹	تعریف اخلاق در میان دانشجویان مهندسی صنایع	(Queiruga Dios et al., 2018)
۲۰	سناریوهای آموزش اخلاق	(Agheorghiesei & Poroch, 2016)
۲۱	تجربه‌های استادان از اخلاق در آموزش مجازی	(Jafari & Alamolhoda, 2023)
۲۲	تجربه دانشجویان بین‌المللی از اخلاق در پژوهش	(Davis et al., 2022)
۲۳	توجه به تفاوت‌های فردی لازمه یادگیری مشارکتی	(Zhang et al., 2016)
۲۴	درستکاری اخلاقی و تحصیلی مهندسان	(VanDeGrift et al., 2017)
۲۵	توجه به فشرهای مختلف در فرایند پژوهش مشارکتی	(Dahlin-Ivanoff et al., 2024)
۲۶	شناسایی معضلات اخلاقی در یادگیری مشارکتی	(Tammeleht et al., 2022)
۲۷	نقش مؤثر دانشجویان سرپرستار در ایجاد محیط اخلاقی	(Huang et al., 2025)
۲۸	تبیین نقش اخلاق حرفه‌ای تدریس در نیت وفاداری دانشجویان	(Mohammadi et al., 2023)
۲۹	تجربه و درک دانشجویان زن از مشکلات آموزش مجازی	(Vojdani & Karami Qahri, 2022)

۷. ارائه نتایج ترکیب: نتایج ترکیب در یافته‌ها آمده است و برای افزایش اعتبار یافته‌ها در فرایند کدگذاری از روش همگنان استفاده شد؛ یعنی به صورت تصادفی برای یک کدگذار دیگر ارسال و با بررسی‌های به عمل آمده میزان توافق مقایسه و تعدیل شد و در پایان میزان توافق بین دو کدگذار ۰/۷ به دست آمد.

روش پژوهش سؤال دوم: با رویکرد کیفی با روش گروه کانونی انجام شد. مشارکت‌کنندگان در پژوهش به صورت هدفمند، ملاک محور و در دسترس انتخاب شدند. از میان دانشجویان ارشد و دکتری گروه روش و برنامه‌های درسی دانشگاه تهران، دانشجویانی که دوره آموزشی خود را گذرانده بودند و در حال انجام دادن پایان‌نامه و رساله بودند، به مشارکت در پژوهش دعوت شدند. علاوه بر این، دانشجویانی که حداقل سه سال سابقه تدریس در مراکز مختلف آموزشی دولتی و غیردولتی را داشتند و تمایل خود را برای شرکت در این پژوهش اعلام کردند، به عنوان مشارکت‌کننده انتخاب شدند (جدول ۵). مصاحبه‌های کانونی در حدود سه جلسه ۴۰ تا ۶۰ دقیقه‌ای انجام شد. مصاحبه‌ها به صورت آنلاین و در گوگل میت^۱ یا به صورت حضوری در دانشکده برگزار شد. دانشجوی تحصیلات تکمیلی بودن، سابقه تدریس در آموزش و پرورش یا مراکز خصوصی و انجام دادن فعالیت‌های گروهی و شرکت در پروژه‌های پژوهشی گروهی از ملاک‌های انتخاب ما بود. با این حال، نبود تمایل در برخی

¹ Google meet

از دانشجویان برای شرکت در پژوهش، که شامل ملاک‌های ما می‌شدند، از محدودیت‌های انتخاب مشارکت‌کنندگان بود. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته گردآوری شدند. برای تکمیل مصاحبه‌ها، سؤالات دیگر در تلگرام پرسیده شد. داده‌ها در هفت گام کلایزی^۱ تحلیل شدند. از طریق بازبینی اعضا^۲ اعتباریابی انجام شد.

جدول ۵

مشخصات مشارکت‌کنندگان پژوهش

کد مشارکت‌کننده	سابقه تحصیلی	سابقه شغلی
دانشجوی ۱	ترم ۴ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۵ سال تدریس در آموزش و پرورش
دانشجوی ۲	ترم ۴ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۳ سال تدریس در آموزش و پرورش
دانشجوی ۳	ترم ۴ کارشناسی ارشد ارزشیابی آموزشی	سابقه تدریس در مراکز خصوصی
دانشجوی ۴	ترم ۶ دکتری برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۵ سال تدریس در آموزش و پرورش
دانشجوی ۵	ترم ۶ دکتری برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۱۵ سال تدریس در آموزش و پرورش
دانشجوی ۶	ترم ۶ دکتری برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۳ سال تدریس خصوصی
دانشجوی ۷	ترم ۴ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۵ سال تدریس در چندپایه
دانشجوی ۸	ترم ۴ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۶ سال تدریس در مراکز خصوصی
دانشجوی ۹	ترم ۴ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۸ سال تدریس در مراکز خصوصی
دانشجوی ۱۰	ترم ۶ دکتری برنامه‌ریزی درسی	سابقه تدریس ۸ ساله در مراکز فنی حرفه‌ای
دانشجوی ۱۱	ترم ۶ دکتری برنامه‌ریزی درسی	سابقه ۵ سال تدریس در آموزش و پرورش
دانشجوی ۱۲	ترم ۴ کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	سابقه تدریس در مراکز خصوصی

یافته‌ها

پاسخ سؤال اول (جدول ۶)، در ۴ مضمون اصلی و ۱۵ مضمون فرعی تحلیل و طبقه‌بندی شد (شکل ۴).

جدول ۶

پاسخ سؤال اول پژوهش (بخش مروری)

کد مقالات	نمونه‌ای از کدگذاری	مضامین فرعی	مضامین اصلی
۵-۴-۱-۳-۲-۶-۱۰-۹-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۷-۳۸-۳۹-۴۰-۴۱-۴۲-۴۳-۴۴-۴۵-۴۶-۴۷-۴۸-۴۹-۵۰-۵۱-۵۲-۵۳-۵۴-۵۵-۵۶-۵۷-۵۸-۵۹-۶۰-۶۱-۶۲-۶۳-۶۴-۶۵-۶۶-۶۷-۶۸-۶۹-۷۰-۷۱-۷۲-۷۳-۷۴-۷۵-۷۶-۷۷-۷۸-۷۹-۸۰-۸۱-۸۲-۸۳-۸۴-۸۵-۸۶-۸۷-۸۸-۸۹-۹۰-۹۱-۹۲-۹۳-۹۴-۹۵-۹۶-۹۷-۹۸-۹۹-۱۰۰	محیط امن برای اشتراک‌گذاری، ایجاد اعتماد، ارتقای مسئولیت‌پذیری، احترام به دیدگاه‌های مختلف، تقویت فرهنگ مشارکت، عدالت آموزشی، عدالت و انصاف، وجود داشتن جو اخلاقی، توسعه اخلاق فردی برای روبرویی	تعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی	مفهوم اخلاق در یادگیری مشارکتی
۴-۸-۱۱-۳-۵-۱-۲۱-۱۹-۲۱-۲۴-۲۳-۲۲-۲۸-۲۹-۱۶-۱۷-۱۲-۲۷-۱۴-۱۳	شفافیت و صراحت، حفاظت از حریم خصوصی، ارج نهادن به حیثیت و ارزش افراد، رعایت استانداردهای اخلاقی در تعاملات گروهی، احترام به تفاوت‌های فرهنگی و فکری، توزیع عادلانه وظایف، بازخورد و ارزیابی مستمر، جو اخلاق مدارانه، انصاف و متانت، تأمل در رفتار اخلاقی، گزارش رفتار غیراخلاقی، کاربرد عملی	مؤلفه‌های اخلاق در یادگیری مشارکتی	اخلاق در یادگیری مشارکتی

¹ Collaizi

² member check

درهم تنیدگی اخلاق با شیوه‌های یادگیری مشارکتی و تعهدات اخلاقی و مسئولیت‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک همگی حلقه ارتباطی اخلاق در یادگیری مشارکتی‌اند،	رابطه بین اخلاق و یادگیری مشارکتی	۳-۴-۲-۱-۵-۷-۹-۱۹-۱۸-۱۶-۱۷-۲۰-۲۴-۲۳-۲۵-۲۲-۲۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵
در شرایطی مثل کرونا و غیرحضوری شدن آموزش‌ها	بازتعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی آنلاین و غیرحضوری	۴-۲-۳-۵-۷-۹-۱۱-۲۲-۲۰-۱۹-۱۷-۱۶-۲۶-۲۵-۲۸-۲۴-۲۳-۲۷
وظیفه‌گرایی، پیامدگرایی، گنجانیدن دستورالعمل‌های اخلاقی، پایبندی به کدهای رفتار و دستورالعمل اخلاقی، تمرکز دیدگاه‌های دین‌شناسانه بر اخلاقی بودن خود عمل	اخلاق وظیفه‌گرا یا پیامدگرا ^۱	۲-۳-۴-۵-۸-۲۳-۲۱-۲۰-۱۸-۱۷-۲۷-۲۵-۱۲-۱۳
یادگیری مشاهده‌ای بندورا، بازخورد اجتماعی و یادگیری اخلاقی، ساخت‌گرایی اجتماعی، یادگیری تحول‌آفرین و انتقادی، سازنده‌گرایی اجتماعی، نظریه یادگیری مدرن ارتباط‌گرایی، یادگیری همنا، شهروندی دیجیتال، نظریه یادگیری مشارکتی مستمر، رشد شناختی ویگوتسکی، جوامع عملی، یادگیری تجربی (مدل مولب)، مسئولیت مدنی، دموکراتیک کردن	یادگیری فردی و اجتماعی ^۲	۲-۳-۴-۵-۱۰-۲۶-۲۱-۲۰-۱۸-۱۷-۱۶-۱۳-۱۴-۱۵-۲۳-۲۴
توسعه استدلال اخلاقی، مراحل رشد اخلاقی کولبرگ، مدل چهار مؤلفه‌ای عمل اخلاقی، حل تعارض، درگیری عاطفی، درهم تنیدگی اخلاق و هویت، تخیل اخلاقی	روانشناسی اخلاقی ^۳	۲-۳-۴-۵-۶-۹-۲۱-۲۰-۱۹-۱۷-۱۶-۲۵-۱۴-۱۵-۲۳
رهبری و هدایت غیراخلاقی، سلسله‌مراتب سازمانی سنتی، تأیید هیئت‌های بازبینی، بازخورد متمرکز، نبود رویکردهای بین‌رشته‌ای	نهادی و سیاستگذاری آموزشی	۱۶-۱۷-۲۰-۱۱-۱۴-۱۴-۲۴-۲-۴-۱۳-۱۳
نبود هماهنگی در نقش‌ها و مسئولیت‌ها، تفاوت در سبک‌های یادگیری و سطح دانش، مشکلات ارتباطی و تعاملات ناکارآمد، نبود آموزش اخلاقی قبلی، نداشتن پاسخگویی حرفه‌ای فردی، مشخص نبودن فرد پاسخگو، رقابت، نبود صداقت، نابرابری در وظایف، اختلاف در اجماع، تنش و سکوت در مواقع تنش، سواری رایگان	چالش‌های فردی و گروهی	۱۵-۱۷-۱۶-۸-۱۱-۱۳-۲۰-۲۷-۱۹-۲۱-۲۵-۲۴-۲۳-۲۷-۱-۴-۵-۳
نابرابری‌های فرهنگی و زبان‌شناختی، تفاوت ارزش‌های اخلاقی و دیدگاه‌های اجتماعی	چالش‌های فرهنگی و اجتماعی	۳-۷-۱۱-۱۵-۲-۴-۵-۲۰-۱۸-۱۶-۱۷-۱۹-۱۳-۲۴-۲۵-۲۶-۱۲
وابستگی به زیرساخت‌ها و مشکلات دسترسی، محدودیت‌های تعامل در محیط‌های یادگیری دیجیتال، تأثیر الگوریتم‌ها بر فرایند یادگیری، نبود تعامل چهره به چهره	چالش‌های تکنولوژیکی و یادگیری آنلاین	۲-۳-۴-۵-۸-۱۰-۱۳-۲۷-۲۳-۱۷-۱۶
ادغام در برنامه درسی، تلفیق یادگیری تجربی مبتنی بر مسائل دنیای واقعی، ایجاد هنجار مثبت در گروه، بازتاب و بازخورد پویا به اعضا، ارزیابی همسالان	راهکارهای آموزشی و سیاستگذاری اخلاق در یادگیری مشارکتی	۲-۳-۴-۵-۱۲-۸-۱۱-۱۶-۱۹-۱۸-۱۷-۲۰-۲۳-۱۵-۱۷-۲۶-۲۴-۲۲
نظارت بر تعاملات اخلاقی، طراحی محیط یادگیری مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی، ترویج ارتباطات پویا و باز، ایمن کردن فضای مجازی	نقش تکنولوژی	۴-۲-۳-۵-۷-۹-۱۱-۲۲-۲۰-۱۹-۱۷-۱۶-۲۷-۲۶-۲۵-۲۴-۲۳
هدایت یادگیری اخلاقی از طریق الگوهای رفتاری، ایجاد محیط و فرهنگ یادگیری مبتنی بر همکاری و احترام و با اخلاق، شفاف‌سازی	نقش اعضای گروه به‌ویژه استادان و مربیان	۳-۱-۲-۵-۶-۹-۱۱-۲۵-۱۷-۱۸-۱۹-۲۶-۲۰-۲۴-۲۳-۲۲-۱۳-۱۴-۱۵-۲۸-۱۲
اخلاق حرفه‌ای و دانستن اینکه اخلاق در برند سازی دانشگاه مؤثر است	آگاهی دانشجویان و استادان از جایگاه علمی دانشگاه (ادراک درست از جایگاه و برند دانشگاه و رتبه علمی آن)	۳-۱-۲-۵-۶-۹-۱۱-۲۵-۱۷-۱۸-۱۹-۲۶-۲۰-۲۴-۲۳-۲۲-۱۳-۱۴-۱۵-۲۸-۱۲

¹ Deontological OR Consequentialist Ethics

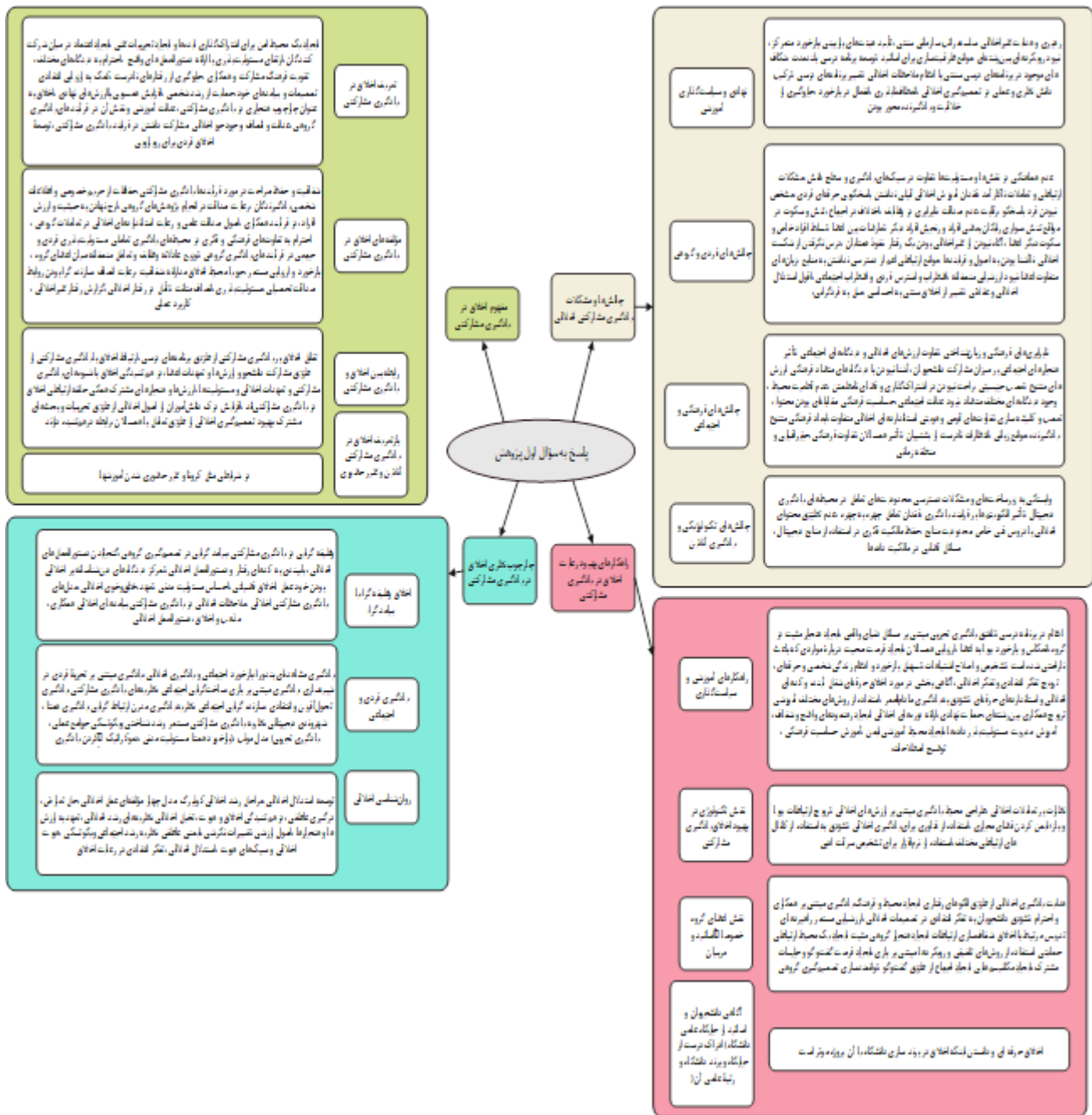
² Social Learning Theories

³ Moral Psychology

شکل ۴

یافته‌های سؤال اول در یک نگاه

بررسی مقالات نشان دهنده جایگاه اخلاق در بهبود فرایندهای آموزشی و اجتماعی در آموزش عالی است. این مقالات به تحلیل و ارزیابی شیوه‌های مختلف آموزش اخلاقی و تأثیر آنها بر تعاملات گروهی و همکاری‌های آموزشی پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی است که آموزش مبانی اخلاقی به دانشجویان، به تقویت حس مسئولیت‌پذیری و همدلی در میان آنها منجر می‌شود. برای مثال، یئوم و همکاران (Yeom et al., 2017) نشان دادند که آموزش اخلاق می‌تواند حساسیت اخلاقی دانشجویان پرستاری را افزایش دهد. تاملت و همکاران (Tammeleht et al., 2022) به کارگیری روش‌های یادگیری مبتنی بر مورد اشاره کردند که در آن دانشجویان با موارد واقعی و چالش‌های اخلاقی مواجه می‌شوند. این

نوع یادگیری نه تنها توانایی‌های تحلیلی دانشجویان را افزایش می‌دهد، بلکه آنها را برای عمل در شرایط واقعی آماده می‌کند. عظیم پور و همکاران (Azimpour et al., 2024) به تغییرات اخلاقی در دانشجویان دانشگاهی در دوران پساکرونا پرداخته‌اند و یافته‌های آنها نشان داد که حوادث جهانی می‌تواند نگرش‌های اخلاقی دانشجویان را تحت تأثیر قرار دهد. در چند مطالعه (Cimino et al., 2022; Sprague & Diaz, 2019) بر بررسی و تحلیل آموزش‌های گروهی تمرکز شده است. این آموزش‌ها به دانشجویان این امکان را می‌دهد که در بحث‌ها و تصمیم‌گیری‌های گروهی مشارکت فعال داشته باشند و ارزش‌های اخلاقی را در عمل تمرین کنند. در واقع، بر آموزش گروه‌های دو یا چند نفره در یادگیری مشارکتی تأکید می‌شود. در پژوهشگران همچنان بر اهمیت همکاری و تعاملات مثبت در یادگیری تأکید دارند. آنها به این نکته اشاره می‌کنند که محیط‌های یادگیری غنی و حمایت‌کننده می‌توانند به ایجاد و گسترش روابط اخلاقی میان دانشجویان کمک کنند؛ برخی هم به چالش‌ها و کاستی‌های موجود در آموزش مسائل اخلاقی در دانشگاه‌ها پرداخته‌اند و پیشنهاد می‌کنند که لازم است روش‌های جدید و کارآمدتری برای بهبود این آموزش‌ها به کار گرفته شوند.

پاسخ سؤال دوم در ۱۵ مضمون اصلی و ۴۷ مضمون فرعی با نمونه مصاحبه‌ها، در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷

پاسخ به سؤال دوم پژوهش (بخش گروه کانونی)

مضمون ۱: اشتراک دانش و یادداشت‌ها و نداشتن بخل علمی
۱. اشتراک دانش؛ ۲. اشتراک یادداشت‌ها و متون خلاصه‌نویسی شده؛ ۳- نداشتن بخل علمی: «یعنی من جدای از هر چیز دیگر، یادگیری و اطلاعات خودم را در اختیار فرد مقابل قرار بدهم» (دانشجوی ۲). «یعنی هر کس خلاصه و یادداشت‌های خودش را از طریق گروه‌های مجازی در اختیار همکلاسی قرار بدهد» (دانشجوی ۱). «یعنی فکر نکنم که چیزی که من می‌دانم صرفاً برای خودمه یک جور بخل علمی نداشتن...» (دانشجوی ۲). «ما رفتیم برای پایان‌نامه از دانشجویان دیگه مصاحبه بگیریم، اصلاً حاضر نشدن به من کمک کنند... چون فکر می‌کردند مقاله چاپ می‌کنیم و جلو می‌افتیم» (دانشجوی ۷ و ۸ و ۱۰)
مضمون ۲: داشتن رویکرد، باور و پیشفرض‌های دینی و انسانی دوستی
۴- دگر دوستی و داشتن نگاه انسان دوستی و هم‌نوع دوستی در فرایند یادگیری مشارکتی: «اعضا باید نسبت به هم احساس دین داشته باشند. آن هم به خاطر انسان بودن و هم‌نوع بودن» (دانشجوی ۳). «وقتی نگاهت به هم‌گروهی‌ات این است که او هم یک انسان» (دانشجوی ۴). «اگر همیشه سعی کنیم آدم‌ها را هم‌نوع خودمون ببینیم، خیلی راحت‌تر مشکلاتشان را درک می‌کنیم» (دانشجوی ۱۱). «اگر احساس کنیم مشکل آنها مشکل ما هم هست، اگر نیاز به کمک داشتند کمک می‌کنیم» (دانشجوی ۱۲).
مضمون ۳: تعریف هدف، فعالیت‌ها و پروژه‌های یادگیری مشارکتی مبتنی بر منفعت جمعی
۵- انجام دادن فعالیتی که برد- برد باشد (فعالیت همراه با منفعت جمعی)؛ ۶- به اسم یک نفر تمام نشدن نتیجه کار؛ ۷- دوری از انتظارات زیاد و در اولویت گذاشتن یادگیری: «اگر یک پروژه‌ای برای درس و برای دستیابی به یادگیری مشارکتی تعریف می‌شود، باعث بشود که همه از آن بهره ببرند و نه فقط یک نفر» (دانشجوی ۱). «بعضی مواقع استاد یا سرگروه فعالیتی که به نفع خودش است را به عنوان پروژه تعریف می‌کند. باید پروژه طوری تعریف بشود که همه به نفعی از آن نفع ببرند» (دانشجوی ۵). «این طور نباشد که وقتی کار تمام شد، یک نفر صاحب بشود و کار در نهایت به اسم یک نفر تمام بشود...» (دانشجوی ۱). «مثلاً انتظارات هم در این سطح باشد که کار گروهی کار را لذت‌بخش کند، نه اینکه حتماً مقاله یک جایی چاپ بشود» (دانشجوی ۶). «حس می‌کنم باید پشتوانه همکاری یک نفعی برای یک دانشجو باید داشته باشد. این منفعت می‌تواند مالی و مادی باشد یا رزومه علمی؛ مثلاً یکی از استادان با قول برگه معرفی‌نامه توانست یادگیری مشارکتی را بین ما ایجاد کند. یک جورایی رعایت اخلاق همراه با منفعتش برای طرف مقابل، قوت بیشتری دارد» (دانشجوی ۱۰). «من هم موافقم. اگر یک فعالیتی برای دانشجویی انگیزه‌بخش باشد، تعهد بیشتری به همراه خواهد داشت، مثل همان چیزی که دوستان گفتند» (دانشجوی ۱۱).
مضمون ۴: تقسیم کردن وظایف در فرایند یادگیری
۸- تقسیم کار و وظایف و سرشکن شدن کار؛ ۹- انجام دادن کار یا پروژه توسط تمام اعضا و تحمیل نشدن کار به عده محدودی از اعضا؛ ۱۰- تقسیم کار بر اساس توانمندی و استعدادها: «اولین تعریف من از اخلاق در کار گروهی، تقسیم شدن وظایف است» (دانشجوی ۲). «در میان بچه‌ها پنج نفر اگر بودیم، دو نفر می‌آمدند کارها را انجام می‌دادند، ولی بقیه هیچ کاری انجام نمی‌دادند» (دانشجوی ۱). «یعنی تقسیم‌بندی وظایف بر اساس توانایی هر کس» (دانشجوی ۵). «ما می‌خواستیم پوستر درست کنیم، هر بخش آن را تقسیم کردیم و کار بین اعضا سرشکن شد. در عمل یکی دو نفر وظایف خودشان را به خوبی انجام ندادند و همین باعث شد به بقیه فشار بیاید» (دانشجوی ۸ و ۹ و ۱۲). «ما قرار بود مقاله‌ای کار کنیم، اول کار همه چیز خوب بود، ولی بعد از گذشت زمان، اعضا کارها را ریختند روی سر ما. خیلی بهمون سخت گذشت. کارشون اخلاقی نبود» (دانشجوی ۱۰ و ۱۱).

مضمون ۵: رفتارهای فردی و درونی اخلاقی نسبت به گروه و اهداف آن

۱۱- داشتن صداقت در گفتار و رفتار؛ ۱۲- تعهد داشتن در برابر وظیفه محول شده در گروه؛ ۱۳- از زیر کار درنرفتن و تعهد داشتن به کار در گروه‌های پرتعداد؛ «واقعاً با نیت درست و صادقانه رفتار کنیم... از ته دل حرفم را بزنم» (دانشجوی ۱). «هر کس بر اساس همان تقسیم وظایف، کاری که به او سپرده شده را انجام بدهد» (دانشجوی ۱). «در گروه‌های بزرگ این مشکل به نظرم وجود دارد که بعضی افراد از زیر کار درزنوند. حالا آن استاد باید این را در نظر داشته باشد و نظارت را انجام بدهد» (دانشجوی ۲). «دوستانی را می‌بینم که تعهد و وفاداری درونی به یک کار دارند. واقعاً یک کاری که بهشون می‌سپاری انجام می‌دهند. انگار هدفشان را می‌دانند. برعکس، کسانی را دیدم که فقط در حال شانه خالی کردن از مسئولیت هستند. انگار براشون جا نیفتاده برای چی وارد گروه درسی شدند و اصلاً انگار هدفشان فقط گرفتن نمره یا مدرک» (دانشجوی ۱۰).

مضمون ۶: ایجاد زمینه‌ای برای تعاملات مثبت گروهی و مبتنی بر اخلاق

۱۴- داشتن احساس مسئولیت در قبال هم‌گروهی‌ها؛ ۱۵- جلوگیری از انزوا و گوشه‌گیری افراد در فرایند یادگیری؛ ۱۶- پرهیز از سرزنش، تحقیر، عصبانیت و مدارا کردن اعضای قوی‌تر با افراد ضعیف و ناتوان؛ ۱۷- داشتن گذشت، صبر و تحمل در برقراری ارتباط با دیگران به‌منظور ایجاد تعامل مؤثر و مثبت؛ ۱۸- تعامل و ارتباط مثبت و مؤثر تک‌تک اعضای گروه با یکدیگر و استاد در فرایند یادگیری مشارکتی؛ ۱۹- سوءاستفاده نکردن از ناآگاهی اعضا و استاد در فرایند یادگیری مشارکتی؛ ۲۰- پیشرفت یک عضو از گروه را مانع پیشرفت خود ندیدن؛ ۲۱- رازداری و تذکر فردی در مواقع رؤیت اشتباه از سوی اعضا: «من نسبت به هم‌گروهی خودم احساس وظیفه کنم» (دانشجوی ۲). «این‌طور نبود که افراد ضعیف را کنار بگذاریم و بگوییم که حالا تو هیچی نگو... یا نظر نده...» (دانشجوی ۱). «دوستانی داشتیم که بقیه اعضا را بیشتر سرزنش می‌کردند که مثلاً تو نمی‌تونی صحبت کنی، تو نمی‌تونی ارائه بدهی به چه دردی می‌خوری» (دانشجو ۳). «تا ارتباط و تعامل بین افراد شکل بگیرد، زمان می‌برد. باید افراد صبر و تحمل داشته باشند» (دانشجوی ۳). «سلاقی متفاوت و اگر اشتباهی از طرف هم‌گروهی‌ام دیدم، گذشت و بخشش داشته باشم» (دانشجوی ۴). «دانشجو تصور می‌کرد یا مطمئن بود که استاد متوجه نمی‌شود، اگر کار خودش را به گردن هم‌گروهی‌اش بیندازد» (دانشجوی ۱). «به این فکر نکنم که مثلاً هم‌گروهی من و طرف مقابلم چون اطلاعات بیشتری کسب می‌کند، از من جلوتر است» (دانشجوی ۲). «ما همگی موافقیم که رازداری هم در تعریف می‌آید؛ مثلاً اگر یک عضو یا حتی استاد یک اشتباه یا خطایی که حرف‌های نیست و اثر بدی روی کار جمعی نمی‌گذارد را از یکی دیگر از اعضا دید، سعی نکند همه‌جا بگوید و آبروی آن عضو را ببرد. با رازداری و تذکر به‌موقع اثر مثبت روی تعاملات داشته باشه» (همه مشارکت‌کنندگان).

مضمون ۷: رعایت کرامت انسانی در جریان بحث‌ها، صحبت‌ها و جلسات گروهی

۲۲- احترام گزاردن به نظرات مختلف و شنیدن نظرات همه اعضا حتی نظرهایی که ممکن است بی‌ارزش تلقی شود؛ ۲۳- دادن حق اظهارنظر یکسان به تمام اعضای گروه؛ ۲۴- جلوگیری از بی‌احترامی افراد به یکدیگر و شخصیت قابل شدن به همه فارغ از جایگاه و موقعیت؛ ۲۵- قانونمندی و قانونگذاری قراردادی در میان اعضای گروه در فرایند یادگیری مشترک با هدف حفظ احترام میان افراد؛ «دانشجو، نظری داشت و مطرح می‌کرد. استاد با دانشجویان هم‌گروهی‌اش در جمع به نظرش احترام نمی‌گذاشتند» (دانشجوی ۱). «ممکنه هم‌گروهی من لکنت زبان داشته باشد یا اعتمادبه‌نفس کمی داشته باشد. نباید بی‌احترامی کنند و تمسخر کنند» (دانشجوی ۴). «استادان یک سری قوانین برای بحث‌های گروهی بگذارند. مثلاً اینکه هر کس باید حداقل یک بار نظر بدهد و کسی نباید حرف دیگری را قطع کند یا اینکه مثلاً یک سری روش‌هایی هست مثل چرخش صحبت» (دانشجوی ۱). «ما الان که اینجا هستیم، نظرهای همدیگر را می‌شنویم و به خاطر شناختی که از هم داریم، راحت نظرهایمان را در اختیار همدیگر قرار می‌دهیم. نگاه ما این است که به همدیگر فرصت صحبت بدهیم و اگر جایی مخالف نظر همدیگر هستیم، با حفظ احترام بگوییم. در جاهای مختلف شاهد بودیم که یادگیرنده یا استاد اصلاً اجازه صحبت به یکدیگر نمی‌دهند. بعضی مواقع این نگاه از بالا به پایین و گاهی به خاطر ضعف علمی یا جسمی افراد است مثلاً یادگیرنده روی ویلچر است و به خاطر خجالت یا شرم نمی‌تواند راحت نظرش را بگوید و همین باعث می‌شود که حس ترحم دیگران را دریافت کند و نتواند حرفش را راحت بزند» (دانشجویان ۷ و ۹ و ۱۱).

مضمون ۸: اخلاق‌مداری در پژوهش‌های مشارکتی

۲۶- پرهیز از کپی‌برداری بدون ذکر منبع در پژوهش‌های دانشجویی؛ ۲۷- خوداظهاری و اطلاع‌رسانی به اعضای گروه در خصوص فرایند اجرای کار در بخش پژوهش؛ ۲۸- پاسخگویی در قبال کار و وظیفه محول شده در فرایند پژوهش: «یکی از اعضای گروه پژوهشی بدون اینکه بقیه اعضای گروه مطلع باشند، بخشی از کار را از اینترنت و منبعی کپی می‌کند و وقتی استاد متوجه شد کل گروه دچار مشکل شد. حتی آنهایی که در جریان این تقلب و کپی‌برداری نبودند هم تنبیه شدند... یا اینکه بعضی تکالیف خودشان را از دیگران کپی می‌کردند» (دانشجوی ۳). «خیلی دانشجویها را دیدم که از روی اینترنت یا مقاله، عین یک مطلب را کپی کردند و گذاشتند، بدون ارجاع... بهتره تا اینکه قضیه را مسکوت بگذاره» (دانشجوی ۴). «خیلی از دانشجویان را دیدم که از روی سایت غیرعلمی مطالب را در مقالات خودشان کپی کرده بودند...» (دانشجوی ۱۰).

مضمون ۹: شفافیت، انصاف و صحت در فرایندها و فعالیت‌های یادگیری مشارکتی

۲۹- رعایت انصاف در تصمیم‌گیری و عمل؛ ۳۰- شفافیت در فرایندهای مشارکتی و نظارت بر آنها؛ ۳۱- شفاف‌سازی هدف کلی برای اعضا در ابتدای شروع به یادگیری مشارکتی؛ ۳۲- دقت، شفافیت و صداقت در خوداظهاری و گزارش‌های مکتوب؛ ۳۳- آگاهی‌بخشی قبل از پاسخ خواستن: «انصاف و عدالت را در همه‌جا رعایت کنیم» (دانشجوی ۳). «همه چی مشخص و واضح باشد و ابهامی برای انجام کار نداشته باشیم و حتماً نظارت بشود» (دانشجوی ۵). «در پروژه‌های گروهی باید از همان اول هدف برای همه معلوم بشود» (دانشجوی ۳). «هر عضوی صادقانه و شفاف گزارش کار بدهد» (دانشجوی ۲). «ما در طرح شرکت کردیم، در ابتدای کار همه چیز به‌طور شفاف و واضح توضیح داده شد، فرم‌های اصلی در اختیار همه قرار گرفت و اگر ابهامی بود، رفع شد. همین باعث شد که پاسخگویی بعدی هم راحت‌تر بشود و کسی نگوید من نمی‌دانستم. وقتی شفافیت و آگاهی دادن وجود نداشته باشد، پاسخ خواستن و جواب خواستن هم سخته و هم یک جورایی غیر اخلاقیه» (دانشجوی ۸ و ۱۱).

مضمون ۱۰: ارزشیابی و تصمیم‌گیری منصفانه

۳۴- استفاده از فرم‌ها، ابزارهای الکترونیکی و غیر الکترونیکی و منابع لازم برای اتخاذ تصمیم‌گیری درست در جریان یادگیری مشارکتی؛ ۳۵- ارزشیابی رسمی، غیررسمی واقعی و راستین دانشجوی در فرایند یادگیری مشارکتی؛ ۳۶- داشتن ملاک و معیار درست برای سنجش و تصمیم‌گیری؛ ۳۷- نمره و بازخورد عادلانه و متناسب با تلاش باشد؛ «یک فرم‌های ارزیابی ناشناس هم‌گروهی بگذاریم و ببینیم هر کس چقدر مشارکت داشته و هر کس برای نفر دیگه این را پر کند» (دانشجوی ۳). «از ارزیابی فردی استفاده کنند و یک سری نظرسنجی‌هایی که حالت ناشناسه داشته باشد، برگزار کنند و اعضای هر گروه درباره هم‌گروهی‌های خودشان نظر بدهند» (دانشجوی ۶). «با اینکه همه کار انجام نداده بودند، ولی در نهایت این‌طوری بود که همه نمره می‌گرفتند و این باعث نارضایتی که حالا بعضی‌ها تلاش بیشتری کردند و به نظر اخلاقی نبود» (دانشجوی ۱).

مضمون ۱۱: مدیریت کلاس و رهبری پروژه و تدریس مبتنی بر اصول اخلاقی و حرفه‌ای
 ۳۸- وجود استاد به‌عنوان ناظر اخلاق‌مدار و رعایت اخلاق حرفه‌ای از سوی وی؛ ۳۹- ایجاد رقابت مثبت از سوی استاد در میان دانشجویان؛ ۴۰- اخلاق‌مداری استاد در برقراری ارتباط مثبت میان دانشجویان؛ ۴۱- نظم و انضباط در فرایند یادگیری و انجام دادن وظایف؛ ۴۲- مدیریت عادلانه کلاس؛ ۴۳- گروه‌بندی عادلانه اعضا در فرایند تشکیل گروه؛ «اگر استاد دیر بیاید سر کلاس یا بین اعضای کلاس رقابت مخرب ایجاد کند ... بعضی وقت‌ها اعضا دارند وظیفه‌ای را انجام می‌دهند و عملکرد خوبی هم دارند، اما هماهنگی وجود ندارد. استاد هماهنگی اصلی را ایجاد می‌کند و وقتی دانشجوی دیگر می‌خواهد پشت سرش حرفی بزند، استاد بتواند این موقعیت را مدیریت کند» (دانشجوی ۴). «باید استاد هدف را مشخص کند و در فرایندی که طی می‌شود، وقت‌شناسی و نظمی هم وجود داشته باشد» (دانشجوی ۵). «برای اینکه بعضی افراد سوءاستفاده نکنند، استاد در بحث گروه‌بندی با دقت بیشتری وارد عمل بشود» (دانشجوی ۲).

مضمون ۱۲: شراکت در مسائل مالی مربوط به کار گروهی
 ۴۴- شراکت در پرداخت هزینه‌ها و فاکتورهای تحمیل‌شده بر گروه؛ «به نظرم یک بخش دیگر از تعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی به مسائل مالی برمی‌گردد ... ما در یک کار تیمی بودیم. قرار بود یک پروژه‌ای انجام بدهیم. افراد مسئولیت‌های مختلف بر عهده داشتند. یک نفر مسئول بود که پاورپوینت درست کند. یک نفر مسئول ارائه بود. ولی در نهایت پرداخت هزینه روی دوش من قرار گرفت. درحالی‌که می‌شد همه افراد در تمام فرایندها مشارکت داشته باشند؛ مثلاً اعضای تیم به پرداخت هزینه‌ها کمک کنند و من هم در بخش‌های دیگر به آنها کمک کنم که هزینه به من هم تحمیل نشود. به نظرم تقسیم‌کار جوری نباشد که هزینه یک پروژه کلاسی روی دوش یک نفر باشد و بقیه کار مختصری انجام بدهند که آن یک نفر هم می‌توانست انجام دهد» (دانشجوی ۳).

مضمون ۱۳: ابراز نظرها و ایده‌ها در فضایی به دور از ترس و عدم اطمینان
 ۴۵- نبود فضای رعب و ترس؛ «ما در جاهای مختلف شاهد این موضوع بودیم که همکلاسی‌مان از ترس نمی‌توانست حرف خودش را بزند. بعضی مواقع این ترس ناشی از ترس ذهنی خود آن فرد و بی‌مورد بود و برخی مواقع واقعاً جو کلاس به نفع دانشجو نبود و دانشجو هم نمی‌توانست حرفی بزند ... در کل چه این ترس ذهنی از استاد یا ترس از دست دادن نمره در ذهن دانشجو و غیرواقعی باشد و چه این ترس واقعی باشد، مانع از بیان ایده و نظر دانشجو می‌شود. باید این‌قدر جو یادگیری به سمت صمیمیت برود که دانشجو یا هر عضوی از گروه بتواند نظر خودش را بگوید ... بعضی مواقع این ترس از استاد هم نیست. از همکلاسی است که می‌آید حرفت را پیش مسئولین یا استاد ببرد ... در کل عدم اطمینان به این امر دامن می‌زند و باید محیط مشارکتی از این فضا به دور باشد» (دانشجوی ۳ و ۶ و ۸ و ۹ و ۱۱ و ۱۲).

مضمون ۱۴: حفظ نیت وفادارانه
 ۴۶- نیت وفادارانه؛ «به نظرم نیت‌هایی که آدم‌ها از کارها و رفتارها و حرف‌هاشان در کار گروهی دارند، خیلی مهمه. من این مورد از اخلاق را یک حالت روحی و درونی افراد می‌دانم که در دین و فرهنگ اسلامی ما هم هست» (دانشجوی ۱۱). «من هم موافقم به نظرم قصد ما از انجام یک کار هم آن را اخلاقی می‌کند» (دانشجوی ۵). «در موافقت با نظر دوستان بگویم که بعضی مواقع ممکنه من یک حرف درستی هم بزنم، اما نیت من از آن حرف ضایع کردن همکلاسی‌ام جلوی استاد باشد» (دانشجوی ۲). «خیلی برام پیش آمده که دانشجوی همکلاسی برای ضایع کردن من پیش استاد، کارهای ناقص را نشون داده» (دانشجوی ۱۱). «با این موافقم. بعضی مواقع ما یک حرفی را برای عزیز کردن خودمون پیش دیگران می‌زنیم. خب این اخلاقی نیست» (دانشجوی ۹).

مضمون ۱۵: تعهد به اصول اخلاقی در شرایط خاص یادگیری مشارکتی
 ۴۷- اخلاق در شرایط خاص؛ «بعضی مواقع شرایط برای تصمیم‌گیری اخلاقی سخت می‌شود؛ مثلاً می‌دانیم که دانشجویان پزشکی یا کسانی که بین رعایت چند تا کار اخلاقی گیر می‌کنند، تصمیم‌گیری اخلاقی برایشون سخت میشه. ما جاهایی که استثنا هست را نمی‌گوییم. هدفمون این نیست که خودمان را درگیر استدلال‌های اخلاقی کنیم. در حالت‌های عادی روزمره ما باید به اصول اخلاقی متعهد باشیم؛ مثلاً وقتی کلاس آنلاین است و استاد یا معلم قراره امتحان بگیرد، چند درصد از ما واقعاً متعهد به تقلب نکردن هستیم؟ یا مثلاً وقتی قراره مقاله بنویسیم، چقدر اخلاق پژوهشی را در نبود استاد رعایت می‌کنیم؟ همه اینها به ما نشان می‌دهد چقدر به اصول پایبند هستیم» (دانشجویان ۷ و ۸ و ۹ و ۱۲). «ما هم موافقیم؛ مثلاً بعد از کرونا یا هوش مصنوعی و فناوری‌های جدیدی که می‌شود باهاشون فیلم و تصویر واقعی‌تری از افراد ساخت ... این‌ها ابزارهایی هستند که اگر یکی بخواهد از آنها در راه بدی استفاده کند، می‌تواند. ما فکر می‌کنیم این شرایط خاص یادگیری مشارکتی هستند؛ مثلاً دانشجو خلاصه‌های کلاسی خودش را به هوش مصنوعی می‌دهد. استفاده از هوش مصنوعی و ابزارهای این‌چنین به‌نوبه خودش بد نیست. چیزی که بده اینه که دانشجو حتی زحمت خواندن مطالب را به خودش نمی‌دهد. حداقل بررسی کند» (دانشجویان ۱۰ و ۱۱).

یافته‌های جدول ۷ نشان داد که دانشجویان بر اشتراک دانش، یادداشت‌ها و نداشتن بخل علمی تأکید کرده‌اند. از منظر آنان همین که اعضای گروه درک کنند که با اشتراک گذاشتن دانش در فرایند یادگیری مشارکتی یک نوع هم‌افزایی در علم و دانش افراد ایجاد می‌شود، یعنی یک بخشی از اخلاق در یادگیری مشارکتی محقق شده است؛ زیرا افراد در این فرایند در دانش پیشین خود تجدید نظر و آن را بروزرسانی

می‌کنند و از همدیگر می‌آموزند. ایجاد زمینه‌ای برای تعاملات مثبت گروهی و رعایت کرامت انسانی از دیگر مؤلفه‌هایی است که در صورت نبودن آنها یادگیری مشارکتی به‌دور از اخلاق خواهد بود، چرا که این مؤلفه‌ها روابط اعضای گروه را با یکدیگر و رهبر گروه تنظیم و هماهنگ می‌کند. برای محقق شدن این دو مؤلفه احساس مسئولیت در برابر هم‌گروهی‌ها، پایبندی به رازداری، مدارا، صبر، بخشش و جلوگیری از انزوا و گوشه‌گیری اعضا در صورتی که توانمندی کمتری دارند؛ همچنین تعامل مثبت و مؤثر می‌تواند کمک‌کننده باشد. رعایت اخلاق در پژوهش با نداشتن تقلب و سرقت ادبی و حتی خوداظهاری و اطلاع‌رسانی به اعضای گروه از فرایند کاری که انجام شده است نیز می‌تواند این امر را تسهیل کند و از تعاریف اخلاق در یادگیری مشارکتی محسوب می‌شود. داشتن شفافیت، انصاف و صحت در فرایندها و فعالیت‌های یادگیری مشارکتی، ارزشیابی و تصمیم‌گیری منصفانه، مدیریت کلاس و رهبری پروژه و تدریس مبتنی بر اصول اخلاقی و حرفه‌ای، شراکت در مسائل مالی مربوط به کار گروهی، ایجاد فضایی به‌دور از رعب و ترس و عدم اطمینان، حفظ نیت وفادارانه و تعهد به اصول اخلاقی در شرایط خاص از دیگر مواردی بود که دانشجویان در تعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی به آنها اشاره داشتند (شکل ۵).

شکل ۵

یافته‌های سؤال دوم در یک نگاه

پاسخ به سؤال اول پژوهش

اشتراک دانش و یادداشت‌ها و نداشتن بخل علمی
داشتن رویکرد، باور و پیش‌فرض‌های دینی و انسان‌دوستی
تعریف هدف، فعالیت‌ها و پروژه‌های یادگیری مشارکتی مبتنی بر منفعت جمعی
تقسیم کردن وظایف در فرایند یادگیری
رفتارها فردی و درونی اخلاقی نسبت به گروه و اهداف آن
ایجاد بستری برای تعاملات مثبت گروهی و مبتنی بر اخلاق
رعایت کرامت انسانی در جریان بحث‌ها، صحبت‌ها و جلسات گروهی
اخلاق‌مداری در پژوهش‌های مشارکتی
شفافیت، انصاف و صحت در فرایندها و فعالیت‌های یادگیری مشارکتی
ارزشیابی و تصمیم‌گیری منصفانه
مدیریت کلاس و رهبری پروژه و تدریس مبتنی بر اصول اخلاقی و حرفه‌ای
شراکت در مسائل مالی مربوط به کار گروهی
ابراز نظرات و ایده‌ها در فضایی به‌دور از ترس و عدم اطمینان
حفظ نیت وفادارانه
تعهد به اصول اخلاقی در شرایط خاص یادگیری مشارکتی

مقوله به آن پرداخته شد، اما با تطبیق یافته‌های سؤال اول و دوم دریافتیم که تعریف دانشجویان مشارکت‌کننده در پژوهش از اخلاق در یادگیری مشارکتی محدود به مقولاتی مثل نداشتن خست علمی و اشتراک است، درحالی‌که امروزه، مسائل جدیدتری در حوزه یادگیری مشارکتی مثل چگونگی بهره‌مندی از هوش مصنوعی در جریان یادگیری مشارکتی اخلاقی هم مطرح می‌شود و همین امر یکی از افق‌های نوین موضوع اخلاق در یادگیری مشارکتی را به روی ما می‌گشاید و ما را به سمتی می‌برد که به موضوعاتی نظیر رعایت اخلاق در یادگیری مشارکتی در بستر استفاده از تکنولوژی‌های بروز شده قرن بیست و یکم و از این رو، یکی از توصیه‌های سیاستی پژوهش حاضر اندیشیدن درباره یادگیری مشارکتی اخلاقی دانشجویان در زمینه تکنولوژی‌های به‌روز شده دنیا و چاره‌اندیشی درباره آن است.

بحث و نتیجه‌گیری بخش اول پژوهش را می‌توان در چند بخش بیان کرد (گفتنی است که این موارد، پژوهش حاضر را از سایر پژوهش‌ها متفاوت می‌سازد):

۱. مفهوم اخلاق و تعریفی که از اخلاق ارائه می‌شود. تعریف ما از اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای مثال، وقتی اخلاق در یادگیری مشارکتی بر ارتقای توانایی افراد برای تفکر و عمل مستقل تمرکز دارد، یک رویکرد با تفکر انتقادی و استدلال اخلاقی را از طریق روش‌های آموزشی نوآورانه تشویق می‌کند که دانشجویان را فعالانه در فرایند یادگیری مشارکت دهد و هدف آن افزایش آگاهی دانشجویان و درک آنها از اصول و معضلات اخلاقی، به‌ویژه در محیط‌های مشارکتی یا گروهی، است. در کل، اخلاق در یادگیری مشارکتی به مجموعه‌ای از اصول اطلاق می‌شود که رفتار و تعاملات افرادی را که در محیط‌های آموزشی با هم کار می‌کنند، هدایت می‌کند و شامل مفاهیمی مانند صداقت، احترام و انصاف است که برای پرورش یک محیط یادگیری مثبت و سازنده بسیار مهم هستند. چارچوب اخلاقی، دانشجویان را تشویق می‌کند تا در ارتباط صادقانه شرکت کنند، مسئولیت‌ها را به اشتراک بگذارند و در گروه مشارکت کنند و در عین حال، مراقب تأثیر اعمال خود بر دیگران باشند.

۲. تعاریفی که از اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان ارائه شد، عبارت‌اند از: مؤلفه‌های فردی، مؤلفه‌های گروهی یا اجتماعی، مؤلفه‌های فرهنگی و مؤلفه‌های فناورانه. منظور از مؤلفه‌های فردی ویژگی‌های انسانی مثل صداقت، متانت در رفتار، رعایت امانت و ... است. منظور از مؤلفه‌های گروهی یا اجتماعی مشارکتی بودن فعالیت‌ها و ادغام زمینه‌های اجتماعی و اخلاقی در فعالیت‌های مشارکتی است. در مؤلفه‌های فرهنگی متناسب بودن فعالیت‌ها و وظایف با زبان و فرهنگ و آگاهی از حساسیت‌های فرهنگی اعضا مد نظر است. مؤلفه‌های فناورانه همان حق مالکیت فکری، امنیت اطلاعات با کمک فناوری و قابلیت دسترسی به همراه پشتیبانی است.

۳- وقتی سخن از اخلاق در یادگیری مشارکتی به میان می‌آید، جنبه‌ی ایجابی آن مثل متعهد بودن به وظایف زودتر از جنبه‌ی سلبی آن برای ما متصور می‌شود، این در حالی است که جنبه‌ی سلبی اخلاق در یادگیری مشارکتی برای از میان برداشتن موانع یادگیری مشارکتی هم اثر مهمی دارد. از این رو، اخلاق در یادگیری مشارکتی را می‌توان در دو وجه ایجابی و سلبی هم تعریف کرد. بدین صورت که در وجه ایجابی، باید اصولی رعایت شوند. در وجه سلبی - فردی یا گروهی - باید کارهایی انجام نشوند تا مانع ایجاد نشود. برای مثال، فرد از تکروی پرهیز کند.

۴- در بررسی مفهوم اخلاق در یادگیری مشارکتی باید بین **moral** و **ethics** بودن یادگیری مشارکتی تفاوت قایل شد. وقتی سخن از **moral** بودن یادگیری مشارکتی به میان می‌آید، همان جنبه‌هایی پررنگ‌ترند که در مؤلفه‌های اخلاقی فردی مد نظر قرار می‌گیرند، برای مثال، احترام متقابل، صداقت در رفتار و گفتار و در نظر گرفتن حساسیت‌های فرهنگی و ویژگی‌های اعضا. وقتی صحبت از **ethics** بودن یادگیری مشارکتی است، به رعایت دستورالعمل‌هایی از محیط اشاره می‌شود که فارغ از اخلاق درونی فردی باید مد نظر قرار گیرند، مثل دستورالعمل‌هایی که دانشجویان پزشکی یا دانشجویان در فرایند ادای وظایف خود باید رعایت کنند.

۵- اخلاق با یادگیری مشارکتی رابطه‌ای تنگاتنگ و به هم پیوسته دارند. ۶- نقش اعضای گروه به‌ویژه استادان و مربیان در تقویت اخلاق گروهی مورد تأکید است.

با تطبیق یافته‌های مرور مقالات و گروه‌های کانونی متوجه می‌شویم که مشارکت‌کنندگان به‌طور خاص بر اشتراک دانش و نداشتن بخل علمی تأکید کرده بودند. همان چیزی که در مؤلفه‌های تعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی به آن اشاره و گفته شد که اشتراک دانش در محیط‌های یادگیری مشارکتی از اساسی‌ترین مؤلفه‌های تحقق اخلاق در یادگیری مشارکتی است که این جنبه با جنبه‌های تکنولوژی هم اشتراک دارند. مؤلفه‌هایی که به‌عنوان مؤلفه‌های فرهنگی یا اجتماعی از آنها یاد شد، با رعایت کرامت انسانی در بخش دوم یافته‌ها اشتراک دارند. چراکه احترام به نظرهای مختلف و دادن حق اظهار نظر یا جلوگیری از بی‌احترامی همگی به آگاهی از حساسیت‌های فرهنگی‌ای اشاره دارند که تحقق اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان را تسهیل می‌کنند. در کل، در تطبیق یافته‌های بخش اول و بخش دوم، علاوه بر همسویی، تفاوت‌هایی هم وجود دارد. برای مثال، بدیهی است که بخش اول پژوهش به سبب مروری بودن نگاه جامع‌تری به تعریف اخلاق در یادگیری مشارکتی دانشجویان دارد که مبانی نظری و چالش‌ها و راهکارهای آن را هم شامل می‌شود. دریافت نظرهای مشارکت‌کنندگان باعث شد که بدانیم از منظر دانشجویان نداشتن بخل علمی و اشتراک گذاشتن داده‌هایی که در فرایند یادگیری حاصل شده است، حتی مهم‌تر از صداقت در گفتار است، زیرا وقتی هر یک از اعضا دانشی را که آموخته است با دیگران به اشتراک می‌گذارد، در عمل این صداقت را نشان می‌دهد و دگردوستی را به شکلی عملی‌تر جلوه می‌دهد.

پیشنهادها

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادها به شرح زیر است:

۱. سیاستگذاران و مدیران آموزشی شرایطی را فراهم آورند که سیاست‌های حمایتی برای بهبود یادگیری اخلاق‌مدار ایجاد شود و اخلاق در یادگیری مشارکتی و استدلال‌های اخلاقی با برنامه‌های درسی و زندگی شخصی و حرفه‌ای یا به‌صورت بین‌رشته‌ای تلفیق و ادغام شود تا دانشجویان به یادگیری تجربی از طریق دنیای واقعی بپردازند. همچنین آنها تلاش کنند تا صدای همه اعضا و ذینفعان شنیده شود. علاوه بر این، تیم‌های رسیدگی به مسائل اخلاقی با اختیارات مشخص و سیاست‌های حفاظت از رازداری تشکیل شود. در رویه‌ها شفاف‌سازی صورت گیرد. اعتبارسنجی‌ها و ارزشیابی‌ها با ملاک‌ها و معیارهای درست و شفاف و به‌صورت درست انجام شود و پاداش‌ها و تشویق‌ها برای تیم‌های با کار گروهی برجسته و رفتار اخلاقی قوی متناسب باشد. سیاستگذاری در حیطه‌های مختلف اعم از آموزش و پژوهش به‌گونه‌ای سازمان‌دهی شوند که مؤید ایجاد هنجار مثبت و پویایی و رقابت سالم در گروه شود. در حیطه نهادی اشتباهات و موانع اخلاق در یادگیری مشارکتی تشخیص داده و اصلاح شود. هدفگذاری و سازمان‌دهی فعالیت‌های گروهی به‌گونه‌ای باشد که بازخورد به اعضا را تسهیل کند. سیاستگذاری‌ها و چگونگی ارزشیابی فرصتی برای یادگیری مادام‌العمر باشد تا رقابت‌های ناسالم، آیین‌نامه‌های آموزشی و پژوهشی با محور رعایت اخلاق در یادگیری مشارکتی و بر اساس پیشرفت تکنولوژی در زمان حال بازبینی و تدوین شوند. سیاست‌های تشویقی برای طراحی دوره‌های میان‌رشته‌ای که اخلاق، استدلال اخلاقی و مهارت‌های همکاری را در پروژه‌های دنیای واقعی تقویت می‌کنند، در نظر گرفته شود. پلتفرم‌های ارتباطی بین دانشکده‌ای را برای تبادل پروژه‌های مشترک یا تحلیل موارد اخلاقی در موقعیت‌های واقعی ایجاد شوند. تصمیم‌گیری برای ایجاد کانال‌های رسمی برای گرفتن بازخورد از دانشجویان، استادان، کارفرمایان و گروه‌های نماینده از دیگر تصمیماتی است که برای ارزیابی راستین و واقعی مفید خواهد بود. برگزاری کارگاه‌های منظم مشورتی با حضور ذینفعان برای بازنگری سیاست‌ها و آیین‌نامه‌ها، انتشار گزارش‌های دوره‌ای، انتشار

معیارهای ارزشیابی، فرایندهای بررسی و فرایندهای تصمیم‌گیری سیاستی در حوزه آموزش و پژوهش و همچنین استفاده از شاخص‌های روشن و قابل اندازه‌گیری و قابل دسترس برای اعتبارسنجی یادگیری اخلاقی و پیشرفت تیمی از دیگر مواردی است که لازم است به آن توجه شود.

۲. استادان و سرگروه‌ها و اعضای که نقش رهبر آموزشی را بر عهده دارند، کارگاه‌های منظم مشورتی را با حضور ذینفعان برگزار و برنامه‌های درسی، سناریوهای آموزشی و وظایف را با زندگی شخصی یادگیرندگان ادغام کنند. همچنین سناریوهای آموزشی با محوریت مشکلات واقعی زندگی فردی و حرفه‌ای یادگیرندگان و امکان تجربه عملی آنان را فراهم آورند. ایفای نقش آنان در حیطه فردی یا حرفه‌ای گروه به گونه‌ای باشد که شبکه‌ای حمایتی، یادگیری و مشارکتی را ایجاد کنند. با مقررات، دستورالعمل‌ها، کدهای اخلاقی و حساسیت‌های فرهنگی و دیدگاه‌های متضاد اجتماعی آشنا شوند و برای آنها آموزش ببینند. در گفت‌وگو با اعضا فرهنگ‌های مختلف و حیطه‌های مختلف زبان‌شناختی را در نظر داشته باشند. صداقت در رفتار و گفتار و خودکنترلی و تعهد به ادای وظایف را رعایت کنند و آنها را آموزش دهند. نمونه کارهای آموزشی را که به‌طور واضح به مسیر شغلی دانشجو و تعهدات حرفه‌ای آنان اشاره دارند، مد نظر قرار دهند. از راهبردها و روش‌های آموزشی متنوع مثل بازی و شبیه‌سازی برای تمرین مهارت‌های استدلال اخلاقی بهره ببرند. شاخص‌های روشن و قابل اندازه‌گیری و قابل دسترس برای اعتبارسنجی یادگیری اخلاقی و پیشرفت تیمی داشته باشند. سازوکارهای تشویقی برای گروه‌های با رفتار اخلاقی مطلوب و شناسایی به‌موقع موانع اخلاقی و همچنین انجام دادن ارزیابی‌های دوره‌ای از موانع فرهنگی، ساختاری و نهادی و طراحی اقدام‌های اصلاحی مدون ایجاد کنند. تدوین راهبردهای کاهش فشارهای غیرمنصفانه و تقویت فرصت‌های برابر برای مشارکت همه اعضا، مشخص کردن اهداف روشن برای هر پروژه گروهی و طراحی نظام‌های بازخورد سازنده و منظم، استفاده از بازخورد ۳۶۰ درجه و ابزارهای خودارزیابی گروهی برای ارتقای عملکرد تیمی، تعیین خطوط ارتباطی برای پشتیبانی عاطفی، تخصصی و اخلاقی در طول پروژه‌های گروهی از دیگر مواردی است که می‌توان به آنها توجه کرد.

۳- اعضا و افرادی که در جایگاه یادگیرنده هستند، اخلاق در یادگیری مشارکتی را در دو مفهوم *ethics* و *morality* انجام دهند؛ یعنی علاوه بر اشتراک دانش و نداشتن بخل علمی، متعهد به انجام دادن وظایف خود باشند، از تکالیف فردی و گروهی آگاهی پیدا کنند و در آن مشارکت داوطلبانه داشته باشند. تشویق به مشارکت داوطلبانه و نداشتن بخل علمی، با تمرکز بر تقسیم عادلانه وظایف و منابع و تعیین رفتارهای انتظاری در گروه، روند تقسیم کار و سازوکارهای حل اختلاف به‌صورت روشن و قابل ارزیابی از دیگر مواردی است که به اعضا پیشنهاد می‌شود آنها را در نظر داشته باشند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

References

- Abirami, A. M., & Kiruthiga, P. (2018). Collaborative learning tools for data structures. *Journal of Engineering Education Transformations*, 31(3), 79-83. <https://doi.org/10.16920/jeet/2018/v31i3/16183>
- Agheorghiesei, D. T., & Poroch, V. (2016). Ethics by movie: An alternative ethics training method for future professionals. A pilot study among Romanian students. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 53, 11-21. <https://doi.org/10.33788/rcis.53.1>
- Alasti, K., Hatef, M., & Afshar, M. (2023). The study of the role of education in controlling scientific misconduct in Iran: using Grounded Theory. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 27(3), 23-52.
- Alwahaishi, S. (2020). Influence of work-based learning on students' ethical orientation. 2020 International Conference on Innovation and Intelligence for Informatics, Computing and Technologies (3ICT).
- Anyansi-Archibong, C. (2016). Challenges in ethics education: A process and content analysis. In *Leadership and Personnel Management: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 1938-1954). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-9789-3.ch094>

- Aslami, M., & Ojaghi, N. (2022). Identifying the Competency Components of Instructors in E-learning Environment Based on a Constructivist Approach. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 28(4), 143-169.
- Avcı, E. (2017). Learning from experiences to determine quality in ethics education. *International Journal of Ethics Education*, 2, 3-16. <https://doi.org/10.1007/s40889-016-0027-6>
- Azimpour, A., Rasti, A., Soureshjani, F. H., Sheibani, M., Nikfetrat, Y., Nazarizadeh, R., & Karimpour, Z. (2024). A generational study in Iranian university students' moral changes in the post-COVID atmosphere. *Discover Psychology*, 4(1), 1-11. <https://doi.org/10.1007/s43621-024-00036-5>
- Biem, R., & Morrison, D. (2023). Collaboration and Ethics in Distance Learning Design. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 24(4), 194-213. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v24i4.7267>
- Boozaripour, M., Abbaszadeh, A., Shahriari, M., & Borhani, F. (2018). Ethical values in nurse education perceived by students and educators. *Nursing Ethics*, 25(2), 253-263. <https://doi.org/10.1177/0969733017707009>
- Boud, D., & Bearman, M. (2024). The assessment challenge of social and collaborative learning in higher education. *Educational Philosophy and Theory*, 56(5), 459-468. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2114346>
- Caballé, S., Juan, A. A., & Xhafa, F. (2008). Supporting effective monitoring and knowledge building in online collaborative learning systems. In *Emerging Technologies and Information Systems for the Knowledge Society: First World Summit on the Knowledge Society, WSKS 2008* (pp. 205-214). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-89927-1_29
- Camacho-Morles, J., Slempe, G. R., Oades, L. G., Pekrun, R., & Morrish, L. (2019). Relative incidence and origins of achievement emotions in computer-based collaborative problem-solving: A control-value approach. *Computers in Human Behavior*, 98, 41-49. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.03.035>
- Cannistraci, P., Kehm, B., Pieper, B. B., Speersneider, K., Farber, S. L., & Storandt, B. C. (2018). Difficult to doable: Interprofessional collaborative practice in distance education. *Journal of Nursing Education*, 57(4), 225-228. <https://doi.org/10.3928/01484834-20180320-03>
- Chen, J., Wang, M., Kirschner, P. A., & Tsai, C. C. (2018). The role of collaboration, computer use, learning environments, and supporting strategies in CSCL: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 88(6), 799-843. <https://doi.org/10.3102/0034654318791584>
- Chouinard, J. A., & Cousins, J. B. (2021). Developing an ethical rationale for collaborative approaches to evaluation. *Evaluation*, 27(3), 364-381. <https://doi.org/10.1177/1356389020925895>
- Cimino, R., Pascal, J., Chadha, A., Girgis, K., Khan, A., & Ortiz, M. (2022). Talk (engineering) ethics to me: Student group discussions about ethical scenarios. ASEE Annual Conference proceedings.
- Dahlin-Ivanoff, S., Berge, I., & Barenfeld, E. (2024). Research collaboration with older people as a matter of scientific quality and ethics: A focus group study with researchers in ageing and health. *Research Involvement and Engagement*, 10(1). <https://doi.org/10.1186/s40900-024-00540-y>
- Davis, K., Tan, L., Miller, J., & Israel, M. (2022). Seeking approval: International higher education students' experiences of applying for human research ethics clearance in Australia. *Journal of Academic Ethics*, 20(1), 123-139. <https://doi.org/10.1007/s10805-021-09415-1>
- De Hei, M. S. A., Strijbos, J. W., Sjoer, E., & Admiraal, W. (2015). Collaborative learning in higher education: Lecturers' practices and beliefs. *Research Papers in Education*, 30(2), 232-247. <https://doi.org/10.1080/02671522.2014.908407>
- Dinu, V., Câmpian, V., Vasiliu, C., Tăchiciu, L., & Dabija, D. C. (2022). Ethics and integrity in the context of economic research within doctoral schools. *Amfiteatru Econ*, 24, 912-933. <https://doi.org/10.24818/EA/2022/S6/912>
- Erbil, D. G. (2020). A review of flipped classroom and cooperative learning methods within the context of Vygotsky theory. *Frontiers in Psychology*, 11, 1157. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01157>
- Fleischmann, K. R., Robbins, R. W., & Wallace, W. A. (2011). Collaborative learning of ethical decision-making via simulated cases. Proceedings of the 2011 iConference.
- Genlott, A. A., & Grönlund, Å. (2016). Closing the gaps: Improving literacy and mathematics by ICT-enhanced collaboration. *Computers & Education*, 99, 68-80. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.04.004>
- Gillies, R. M. (2023). Promoting cognitive and affective dispositions through collaborative learning. In *The Routledge International Handbook of Gender Beliefs, Stereotype Threat, and Teacher Expectations* (pp. 307-317). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003172758-25>
- Holmes, J. (2012). Education futures: University grads don't make the grade. Woods Bagot.
- Howland, S. J., Claussen, S., Jesiek, B. K., & Zoltowski, C. B. (2022). Influences on US undergraduate engineering students' perceptions of ethics and social responsibility: Findings from a longitudinal study. *Australasian Journal of Engineering Education*, 27(2), 88-99. <https://doi.org/10.1080/22054952.2022.2110810>
- Huang, M., Ouyang, Y., Huang, Q., & Xu, G. (2025). Understanding Moral Courage from Nurse Leaders' Perspectives: A Qualitative Exploration. *Journal of Nursing Management*, 2025(1), 6468962. <https://doi.org/10.1155/jonm/6468962>
- Ignacio, J., Chen, H. C., & Roy, T. (2022). Advantages and challenges of fostering cognitive integration through virtual collaborative learning: A qualitative study. *BMC Nursing*, 21(1), 251. <https://doi.org/10.1186/s12912-022-00890-4>
- Jafari, E., & Alamolhoda, J. (2023). Lived experience of faculty members of ethics in virtual education. *Technology, Knowledge and Learning*, 28(1), 387-405. <https://doi.org/10.1007/s10758-021-09681-2>
- Juneja, K. K. (2021). Innovative pedagogy with computer-supported collaborative learning in teaching English language. *Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 9(3), 551-556. <https://doi.org/10.22190/JTESAP2103551J>
- Kanchana, S., & Cherukuri, J. (2024). Augmenting teaching-learning process through discussion forum and Padlet. *Journal of Engineering Education Transformations*, 38(1). <https://doi.org/10.16920/jeet/2024/v38i1/15562>
- Keramati, A., Keramati, M. R., & Arefian, M. H. (2024). Students' reflection on the effect of collaborative learning on the learning environment and academic achievement in online reflective platforms. *Reflective Practice*, 25(2), 117-131. <https://doi.org/10.1080/14623943.2024.2305868>
- Keramati, M. R., & Gillies, R. (2022). Perceptions of nursing students on the effect of cooperative learning on academic achievement and learning environment. *Nurse Education Today*, 115, 2043388. <https://doi.org/10.1080/10494820.2022.2043388>

- Krasnof, B. (2016). Culturally responsive teaching: A guide to evidenced-based practices for teaching all students equitably. Equity Assistance Center at Education Northwest.
- Laal, M., & Ghodsi, S. M. (2012). Benefits of collaborative learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 31, 486-490. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.12.098>
- LaChance, A. M., Pascal, J., Gan, D., Welsh, J. J. P., Pauly, T. J., & Paul, P. (2021). Teaching environmental justice principles to chemical engineering seniors: An antiracist, collaborative approach. 2021 ASEE Virtual Annual Conference Content Access,
- Lipponen, L. (2023). Exploring foundations for computer-supported collaborative learning. In *Computer Support for Collaborative Learning* (pp. 72-81). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003195888-14>
- LoPresto, M. C. (2020). Collaborative learning and formative assessment in astronomy. In *Active Learning in College Science: The Case for Evidence-Based Practice* (pp. 791-801). https://doi.org/10.1007/978-3-030-01953-6_45
- Luchini, K., Quintana, C., Curtis, M., Murphy, R., Krajcik, J., Soloway, E., & Suthers, D. (2023). Using handhelds to support collaborative learning. In *Computer Support for Collaborative Learning* (pp. 704-705). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003195888-98>
- Lunshof, J. E., & Rijssenbeek, J. (2024). Collaborative ethics: innovating collaboration between ethicists and life scientists. *Nature Methods*, 21(9), 1571-1574. <https://doi.org/10.1038/s41592-024-02320-8>
- Mickel, A., Heidebrink-Bruno, A., Hosseiny Marani, A., Barone, I., Lee, O., & Baumer, E. P. (2023). The cultural production of everyday ethics in two university STEM labs. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 43(1-2), 3-15. <https://doi.org/10.1177/02704676221135690>
- Mkumbwa, R. D., Pancras, G., & Sirili, N. S. (2025). Going paperless: the strengths and limitations of electronic research ethics information management system in a health training institution in Tanzania. *BMC Health Services Research*, 25(1), 12. <https://doi.org/10.1186/s12913-024-12151-0>
- Mohammadi, M., Youzbashi, A., & Eskandar, F. (2023). The role of teaching ethics in student intentions and brand value. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 27(2), 199-227.
- Murray, J. W. (2017). I hate/don't hate/still hate group projects! A tripartite ethical framework for enhancing student collaboration. *Cogent Education*, 4(1), 1377507. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2017.1377507>
- Niu, Y., Dong, Y., Zhang, J., Zhang, S., & Cao, Y. (2025). The value of athletics class with the use of virtual reality games for better communication and socialization of students. *Education and Information Technologies*, 30(1), 693-714. <https://doi.org/10.1007/s10639-024-13206-9>
- Nurdiana, R., Effendi, M. N., Ningsih, K. P., Abda, M. I., & Aslan, A. (2023). Collaborative partnerships for digital education to improve students' learning achievement at the Institute of Islamic Religion of Sultan Muhammad Syafiuddin Sambas, Indonesia. *International Journal of Teaching and Learning*, 1(1), 1-15. <https://doi.org/10.12034/ijtl.v1i1.1234>
- Peramunugamage, A., Ratnayake, U. W., & Karunanayaka, S. P. (2023). Systematic review on mobile collaborative learning for engineering education. *Journal of Computers in Education*, 10(1), 83-106. <https://doi.org/10.1007/s40692-022-00182-x>
- Pischetola, M., Møller, J. K., & Malmborg, L. (2023). Enhancing teacher collaboration in higher education: The potential of activity-oriented design for professional development. *Education and Information Technologies*, 28(6), 7571-7600. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11490-x>
- Porkodi, S., Saranya, R., Sultana, A., & Mittal, P. (2023). Assessing the impact of collaborative learning practices on competency development in entrepreneurship program: A study of higher education students in Delhi NCR region of India. *Journal of Information & Knowledge Management*, 22(5), 2350021. <https://doi.org/10.1142/S0219649223500214>
- Puntambekar, S. (2013). Mixed methods for analyzing collaborative learning. In *The International Handbook of Collaborative Learning* (pp. 220-230). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203846772-18>
- Queiruga Dios, M., Bullón Pérez, J. J., Queiruga-Dios, A., Hernández Encinas, A., & González Arrieta, A. (2018). Analysis of professional ethics in engineering undergraduate degrees. International Joint Conference SOCO'17-CISIS'17-ICEUTE'17,
- Qureshi, M. A., Khaskheli, A., Qureshi, J. A., Raza, S. A., & Yousufi, S. Q. (2023). Factors affecting students' learning performance through collaborative learning and engagement. *Interactive Learning Environments*, 31(4), 2371-2391. <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1884886>
- Rajiah, K. (2018). Technology enhanced collaborative learning in small group teaching sessions using Padlet application - A pilot study. *Research Journal of Pharmacy and Technology*, 11(9), 4143-4146. <https://doi.org/10.5958/0974-360X.2018.00765.3>
- Ren, X. (2023). Investigating the experiences of online instructors while engaging and empowering non-traditional learners in eCampus. *Education and Information Technologies*, 28, 237-253. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11153-x>
- Rick, J., Guzdial, M., Holloway-Attaway, K. C. L., & Walker, B. (2023). Collaborative learning at low cost: CoWeb use in English composition. In *Computer Support for Collaborative Learning* (pp. 435-442). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003195888-84>
- Rivera, V. A., & Su, N. M. (2024). Teaching Ethics & Activism in a Human-Computer Interaction Professional Master's Program. Proceedings of the 55th ACM Technical Symposium on Computer Science Education,
- Shorten, A., Walma, D. A. C., Bosworth, P., Shorten, B., Chang, B., Moore, M. D., & Watts, P. I. (2023). Development and implementation of a virtual 'collaboratory' to foster interprofessional team-based learning using a novel faculty-student partnership. *Journal of Professional Nursing*, 46, 155-162. <https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2023.03.007>
- Simonette, M., Queiroz, V., & Spina, E. (2023). Ethics in collaborative educational environments: A reflection paper. EDULEARN23 Proceedings,
- Sprague, A. P., & Diaz-Sprague, R. (2019). Tying ethics to teamwork training in a minimodule. Proceedings of the 8th Computer Science Education Research Conference,
- Stockleben, B., Thayne, M., Jäminki, S., Haukijärvi, I., Mavengere, N. B., Demirbilek, M., & Ruohonen, M. (2017). Towards a framework for creative online collaboration: A research on challenges and context. *Education and Information Technologies*, 22, 575-597. <https://doi.org/10.1007/s10639-016-9483-z>
- Streiner, S. C., Burkey, D. D., Young, M. F., Cimino, R. T., & Pascal, J. (2021). Engineering ethics through high-impact collaborative/competitive scenarios (e-ethiccs).

- Sutherland, K., Brock, G., de Villiers Scheepers, M. J., Millea, P. M., Norman, S., Strohfeldt, T., & Black, A. L. (2023). Non-traditional students' preferences for learning technologies and impacts on academic self-efficacy. *Journal of Computing in Higher Education*, 35, 1-22. <https://doi.org/10.1007/s12528-023-09354-5>
- Tammeleht, A., Koort, K., Rodríguez-Triana, M. J., & Löfström, E. (2022). Knowledge-building process during collaborative research ethics training for researchers: Experiences from one university. *International Journal of Ethics Education*, 7(1), 147-170. <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00142-2>
- Tang, B. L., & Lee, J. S. C. (2020). A reflective account of a research ethics course for an interdisciplinary cohort of graduate students. *Science and Engineering Ethics*, 26(2), 1089-1105. <https://doi.org/10.1007/s11948-019-00149-4>
- Tran, M., & Fiesler, C. (2024). 'It's not exactly meant to be realistic': Student perspectives on the role of ethics in computing group projects. Proceedings of the 2024 ACM Conference on International Computing Education Research.
- Tshuma, L. S., & Chasokela, D. (2025). The Rise of Online Learning and the Technological Revolution in Higher Education. In *Insights into International Higher Education Leadership and the Skills Gap* (pp. 447-470). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3443-0.ch017>
- VanDeGrift, T., Dillon, H., & Camp, L. (2017). Changing the engineering student culture with respect to academic integrity and ethics. *Science and Engineering Ethics*, 23, 1159-1182. <https://doi.org/10.1007/s11948-016-9859-0>
- Vijayalakshmi, D., & Kanchana, J. (2020). Evaluating the effectiveness of collaborative learning in fashion studies. *Procedia Computer Science*, 172, 991-1000. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.05.143>
- Virgili, E. T. (2013). Online collaborative learning and ethics of care. *Estudios sobre Educación*, 24(24), 149-171. <https://doi.org/10.15581/004.24.149-171>
- Vojdani, F., & Karami Qahi, M. T. (2022). Female students' experience and understanding of the problems with virtual teaching in the quarantine period from a moral viewpoint. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 15(55), 71-98.
- Wang, M., Jiang, L., & Luo, H. (2023). Dyads or quads? Impact of group size and learning context on collaborative learning. *Frontiers in Psychology*, 14, 1168208. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1168208>
- Yang, X. (2023). A historical review of collaborative learning and cooperative learning. *TechTrends*, 67, 718-728. <https://doi.org/10.1007/s11528-022-00823-9>
- Yeom, H. A., Ahn, S. H., & Kim, S. J. (2017). Effects of ethics education on moral sensitivity of nursing students. *Nursing Ethics*, 24(6), 644-652. <https://doi.org/10.1177/0969733015584791>
- Zabar, S., Adams, J., Kurland, S., Shaker-Brown, A., Porter, B., Horlick, M., & Gillespie, C. (2016). Charting a key competency domain: Understanding resident physician interprofessional collaboration (IPC) skills. *Journal of General Internal Medicine*, 31, 846-853. <https://doi.org/10.1007/s11606-016-3671-8>
- Zhang, Q., Peck, K. L., Hristova, A., Jablokow, K. W., Hoffman, V., Park, E., & Bayeck, R. Y. (2016). Exploring the communication preferences of MOOC learners and the value of preference-based groups: Is grouping enough? *Educational Technology Research and Development*, 64, 809-837. <https://doi.org/10.1007/s11423-016-9442-0>
- Zhou, X., & Tsai, C. W. (2023). The effects of socially shared regulation of learning on the computational thinking, motivation, and engagement in collaborative learning by teaching. *Education and Information Technologies*, 28(7), 8135-8152. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11310-7>
- Živojinović, L., Stojanović, D., Labus, A., Bogdanović, Z., & Despotović-Zrakić, M. (2023). Harnessing Instagram® for collaborative learning in higher education. *Interactive Learning Environments*, 1-25. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2236487>